

Den hemliga trädgården · 3

- Det är tur att generaler inte läser barnböcker -

Barnängens världsbibliotek
i Solidaritetsrörelsens hus, Stockholm
www.solidaritetshuset.nu
Kontaktperson: Sven Hallonsten
sven.hallonsten@solidaritetshuset.nu

Internationella biblioteket,
Stockholms stadsbibliotek.
www.interbib.se
Kontaktperson: Gizela Sládic,
gizela.sladic@kultur.stockholm.se

IBBY-Sverige.
www.ibby.se info@ibby.se
Kontaktperson: Wivianne Wilhelmsson
ww@biblioteksforeningen.org

Svensk biblioteksforening
www.biblioteksforeningen.org
Kontaktperson: Wivianne Wilhelmsson
ww@biblioteksforeningen.org

© Barnängens världsbibliotek och författarna

REDAKTÖR: Sven Hallonsten
MEDREDAKTÖR: Britt Isaksson
GRAFISK FORM: Kristina Nyström
OMSLAGSBILDER: "Fear and oppression" av Véronique Tadjó, Sydafrika (*framsidan*)
och "Elephant" av Ziraldo, Brasilien (*baksidan*)
TYPSET: Gill Sans och Sabon
PAPPER: Galerie Art Silk, 130 g inlaga, 250 g omslag
TRYCK: Printfabriken AB, Karlskrona, september 2006
UPPLAGA: 6000 ex
ISBN 91-631-9557-7

Den hemliga trädgården · 3

- Det är tur att generaler inte läser barnböcker -

En idéskrift från Nätverket Den hemliga trädgården om världens barnböcker
under tider av censur, diktatur och förtryck

Illustration: Ziraldo

*“Wouldn’t it be great if we could capture
all the Generals and stick them to an island
(surrounded by General-looking sharks)
and with a library of Children’s books for
their eternal entertainment?!”*

(Beverley Naidoo, sydafrikansk författare)

INNEHÅLL

Förord av <i>Sven Hallonsten</i>	3	Ayanda – den lilla flickan som inte ville växa upp. Berättelse av <i>Véronique Tadjó</i> med teckningar av författaren	45-47
Min vän min bror. Dikt av <i>Véronique Tadjó</i> , <i>Elfenbenskusten/Sydafrika</i> . Bild: <i>Véronique Tadjó</i>	4-5	Om barn, spindlar och lurifaxar av <i>Janne Lundström</i> . Det värsta. En saga från <i>Guangfolket i Ghana</i> ur Spindelns list . Bild: <i>Véronique Tadjó</i>	48-50
Det är rätt att göra uppror – om litteraturens upproriska barn i Kina av <i>Kerstin Johansson</i> . Bilder ur barnboken Store Lin och Lille Lin , utdrag	6-10	Det är tur att generaler inte läser barnböcker av <i>Britt Isaksson</i> . Med bilder av <i>Ziraldo</i> , <i>Brasilien</i> , <i>Véronique Tadjó</i> , <i>Sydafrika</i> och <i>Niki Daly</i> , <i>Sydafrika</i>	51-57
Harun och Sagornas Hav. Utdrag ur <i>Salman Rushdies</i> bok. Bilder av den indiska barnboksillustratören <i>Sonali Biswas</i>	11-14	Skuggor. Utdrag ur <i>Patricia Wrightsons Shadows of Time</i> . Bild ur bilderboken Femsingarna av <i>Trezise/Roughsey</i>	58-59
Det kan inte hända här – några angelägna ord om censur och bannlysta böcker i USA av <i>Jeffrey Garrett</i> , <i>Chicago, USA</i> . Bilder ur <i>Maurice Sendaks</i> bilderbok Till vildingarnas land	15-22	Diktatorerna till trots av <i>Ana Maria Machado</i> . <i>Brasilien</i> . Bilder av <i>Ziraldo</i> . Utdrag ur <i>Machados En nästan bakvänd historia</i>	60-64
Den lilla lyktan. Utdrag ur barnbok av <i>Ghassan Kanafani</i> med bilder av författaren. Släpp in solen. Ögonblicksbild av <i>Britt Isaksson</i>	23-25	Böcker som bits – censur av barnböcker under diktaturen i Argentina. Sammanställt ur <i>Literatura infantil</i> och kommenterat av <i>Maria Bergstrand</i> . Bokomslag/bilder från olika länkar	65-67
Censurens solsida – speglingar av rysk barnlitteratur under diktatur av <i>Maria Nikolajeva</i> . Bilder av <i>Kadinsky</i> och <i>Mats Andersson</i> . Utdrag ur Fjodor på rymmen av <i>E. Uspenskij</i>	26-30	Eldflugor. Bild av <i>Sonali Biswas</i> ur bilderboken One lonely unicorn	68
Snorre Sel – en norsk fabel om motstånd av <i>Karin Beate Vold</i> , <i>Norge</i> med bilder från och utdrag ur boken	31-33	Fågel Fenix i Spanien – om Ana María Matute och eldflugorna av <i>Britt Isaksson</i> . Bild av <i>Federico García Lorca</i>	69-71
Att lyfta apartheidens stenar – Sydafrikansk barnlitteratur av <i>Beverley Naidoo</i> , <i>Sydafrika/England</i> . Bilder av <i>Nikolaas De Kat</i> , <i>Niki Daly</i> , <i>Sophie Peters</i> och <i>Véronique Tadjó</i> Ett uppslag från boken The rights of a child med bilder av <i>Véronique Tadjó</i> (s. 40-41) Utdrag ur <i>Naidoos</i> bok På andra sidan sanningen	34-44	Luciernagas (Eldflugor). Utdrag ur <i>Matutes</i> bok	72-73
		Internationella barnboksveckan i Stockholm	74
		Medverkande i skriften	75

FÖRORD

DET VAR EN GÅNG en trädgård som innehöll allt. Berättelser, sagor, historier, fabler, myter, eldflugor och elefanter, spindlar och sälar, prinsessor och pösmunkar, svarta och vita, sol och snö och en och annan historieförstörare. Men allt flödade fritt, sagornas hav var friskt och gav näring åt trädgården och människornas fantasi. Det fanns vissa språkproblem, alla förstod inte alltid varandra, men det mesta var frid och fröjd.

Tills kontrollanterna dök upp. Nu skulle det sättas upp staket, nu skulle gränserna markeras, orden censureras, berättelserna kuperas och ordning och reda garanteras. Dysterfiskarna tog över, bedrövelse lägrade sig över människor, stad och land. Men någonstans, i en förfallen trädgård, bodde en glad och lycklig historieberättare som inte gick att stoppa...

NÄR NU NÄTVERKET Den hemliga trädgården går in på tredje varvet och ger ut en ny idéskrift för att öka kunskapen och intresset för världens barnböcker, har vi valt ett svårt och ständigt aktuellt tema. Formulerat i titeln ”Det är tur att generaler inte läser barnböcker” har vi velat undersöka hur barnlitteraturen fungerat och fungerar under tider av censur, diktatur och förtryck i olika länder.

Vi hade en idé om att barnböckerna i bästa fall kunnat vara en ventil, när den kritiska vuxenlitteraturen förbjudits eller censurerats. Att sagornas, fablernas och allegoriernas oskyldiga yttre skulle dölja den subversiva kraften i berättelserna som alla ändå skulle uppfatta, utom möjligen diktatorerna och generalerna.

HÄR ÄR NU RESULTATET. Det är inte entydigt och på inte sätt heltäckande. Men jag vågar påstå att genom de artiklar om amerikansk, kinesisk, latinamerikansk, norsk, rysk och sydafrikansk barnlitteratur som publiceras i denna skrift, vidgas vår kunskap och vårt medvetande stärks om att yttrandefriheten ständigt måste försvaras. Skribenter som Beverley Naidoo, Ana Maria

Illustration: Ghassan Kanafani ur Den lilla lyktan

Machado, Maria Nikolajeva, Jeffrey Garrett och Britt Isaksson, illustratörer som Véronique Tadjó, Ziraldo, Niki Daly och Sonali Biswas m. fl. – alla delar de med sig av sin konstnärliga kraft och besjälade tro på barnlitteraturens obegränsade möjligheter.

LÅT OSS FORTSÄTTA ATT ODLA vår trädgård, släppa in sol och luft och nya arter från hela världen.

ANVÄND SKRIFTEN! Beställ flera för studiedagar, konferenser, workshops och berättardagar **Använd nätverket!** Vi kommer gärna och berättar mer om Den hemliga trädgården. **Använd www.macondo.nu.** Under fliken barn kommer extramaterial att presenteras.

Stockholm i september 2006
Sven Hallonsten
redaktör
sven.hallonsten@solidaritetshuset.nu

Illustration av Véronique Tadjou för Afrikagruppernas almanacka 2007

Véronique Tadjou

Min vän, min bror

Min vän, min bror
 Jag förstår inte längre
 Världens natur
 Virveln som för mig bort
 Kväver mig
 Och jag känner att jag är
 Vid flera sanningars korsning
 Mitt land slits isär, i bitar
 Och brister
 Jag ser fattigdomen
 Likgiltigheten och våldet
 Våldet

Regnet slår ilsket ned
 Den kränkta jorden
 Förlorar sin saftighet
 Översvämningarna vanställer staden

Min vän, min bror
 Vi ses på nytt
 Vid världens kant
 Och vi bygger upp allt igen
 Sten för sten
 Våra barndomsskratts drömmar

Originaldikten är skriven på franska och tidigare inte publicerad.
 Översättning: Ylva Lennartsson-Hartmann

Det är rätt att göra uppror

– om litteraturens upproriska barn i Kina

Barnlitteraturen är den genre som kanske mer än någon annan har förmågan att vara både subversiv och emanciperande. I den kinesiska barnlitteraturen blir denna dubbla funktion tydlig, när man studerar dess utveckling under 1900-talet. Under det oskuldsfulla skenet av att vara litteratur för en målgrupp med låg social status, barnen, har den kunnat förlöjliga makten och experimentera med former och stilarter som brutit mot etablerat litterärt synsätt och smak. Samtidigt har den kunnat fungera som frigörande pedagogik för de barn som fått tillgång till den.

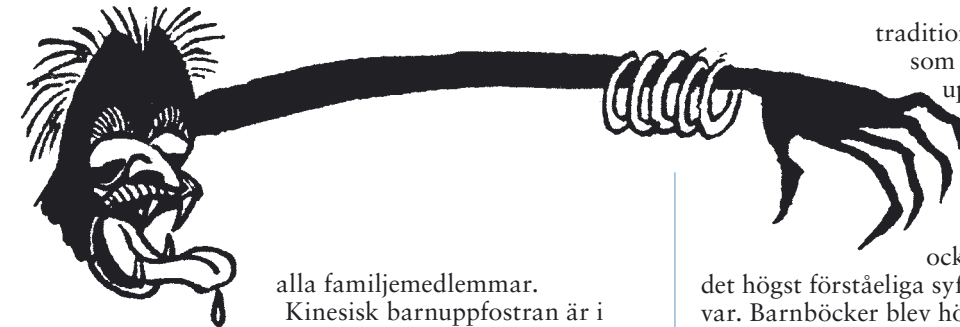
DETTA ÄR INGET UNIKT i världslitteraturen. Pippi Långstrump möttes av hård kritik från etablerade kritiker när hon första gången red in i folkhemmet på sin prickiga häst. Hennes uppror mot auktoriteterna och hennes nyskapande språkliga stil segrade dock till slut.

Även i andra länders litteratur kan barnboken ha en subversiv prägel. ALMA-pristagaren *Lygia Bojunga Nunes*, från Brasilien, medger att hennes barnböcker, t ex *Den gula väskan*, har en antiauktoritär och antidiktatorisk innebörd. Som hon själv uttryckt saken ”militärdiktatorer läser inte barnlitteratur”. Kanske borde alla makthavare ta detta på allvar och vara på sin vakt, barnlitteraturen är varken oskuldsfull eller möjlig att bortse från som förändringsfaktor.

Den kinesiska barnlitteraturen har visserligen his-

toriskt sett präglats av en didaktisk tradition men under första hälften av 1900-talet, dvs den tid då den har utvecklats som litterär genre, har det också här funnits upproriska barn som på olika sätt kaxat sig mot auktoriteterna, antingen dessa är patriarker i familjen, utländska ockupanter eller nationella förtryckare.

Ett centralt begrepp i kinesisk barnuppfostran, som sedan äldsta tid genomsyrat det kinesiska samhället, är xiao, som brukar översättas med ”sonlig vördnad”. Detta begrepp innebär att barn bör vara respektfulla, undergivna och lydiga gentemot sina föräldrar och andra auktoriteter. Detta betyder också att barns sociala status är lägre än vuxnas. Inom familjen kommer barn längst ner i hierarkin och fadern har fullständig auktoritet över

alla familjemedlemmar.

Kinesisk barnuppfostran är i enlighet med denna tradition strängt auktoritär och att bryta mot xiao är den största synd ett barn kan begå. Den äldre kinesiska litteraturen bjuder många exempel på hur detta xiao skulle tolkas. Denna respekt och ”sonliga vördnad” kunde t ex betyda att handla som pojken Wu Wang. Denne vördnadsfulle son tyckte synd om sina föräldrar, som var alltför fattiga för att kunna köpa myggnät. Han lät därför myggorna bita hans egen nakna kropp, så att föräldrarna skulle förskonas från insekterna.

När Kina övergick från mångtusenårigt kejsardöme till republik, vilket skedde 1911, så var detta startskottet för en modernisering av hela samhället, på många olika nivåer. Begreppet xiao började alltmer att ifrågasättas och barnets situation i samhället uppmärksammades mer, framför allt i dess egenskap av förtryckt och underkuvad individ.

”...har det också här funnits upproriska barn som på olika sätt kaxat sig mot auktoriteterna, antingen dessa är patriarker i familjen, utländska ockupanter eller nationella förtryckare.”

Litteraturen skulle, i likhet med allting annat, anta nya former och uttryck. Barnbokens genombrott i Kina skedde i samband med att ett nytt litterärt skriftspråk togs i bruk och den moderna barnboken skrevs på detta nya språk. Denna skriftspraksrevolution skedde inte utan motstånd från konservativa krafter. Tanken att även barn behövde en egen litteratur, som skrivits just för dem, var inte heller självklar. Barnboken utmanade därmed både en litterär tradition och en

traditionell pedagogisk idé och var som genre betraktad verkligt upprorisk.

1930-talet blev den period då barnboken nådde störst popularitet, de flesta framstående författare skrev under perioden också något för barn, ofta i

det högst förståeliga syftet att visa hur moderna de var. Barnböcker blev högsta mode. Barnen i dessa böcker var sällan lika traditionellt väluppfostrade barn, i stället var de ofta upproriska, eller utsatta på ett sätt som väckte medlidande och upprördhet.

I en av de mera framstående kvinnliga författarnas, *Ding Ling*, noveller kan läsaren stifta bekantskap med en ovanligt rebellisk liten pojke, *Airuo*. *Airuo* går på dagis, men han och hans kamrater är ganska kritiska till dagiset, som tycks dem alltför välordnat och välstädat, utan minsta utrymme för kalabalik. Så *Airuo* sätter lite fart på stället och löper amok just när det är som minst lämpligt, vilket resulterar i att han helt enkelt blir hemskickad till sina föräldrar. Han är ett barn som är omöjligt att styra, en otänkbarhet i alla välordnade sammanhang – och samhällen.

En annan av tidens författare, *Zhang Tianyi*, befolkar sina noveller med åtskilliga upproriska barn, t ex i den berättelse som kommit att bli den klassiska barnboken för 1930-talets kinesiska barn, *Da Lin he Xiao Lin* (Store Lin och Lille Lin). Boken berättar om två tvillingbröder, Store Lin och Lille Lin, som skiljs åt när deras fattiga föräldrar dör. Deras liv utvecklas sedan helt olika. Store Lin är lydig och anpassningsbar och blir till slut oförmögen att klara sig själv

just på grund av detta. Lille Lin är sunt upprorisk och ifrågasättande och överlever tack vare sin vägran att lyda samhällets auktoriteter, vare sig det rör sig om kungar, kapitalister eller skollärare.

1940-talet var krigstid i Kina. Under första hälften av decenniet drabbades landet av andra världskriget och Japans invasion, under senare delen härjades landet av inbördeskrig. Men trots detta fanns vissa litteraturformer, t ex gatuteater och serier, som var mycket populära. Och en liten parvel vid namn San Mao fick sitt genombrott i en tecknad serie av *Zhang Leping*. San Mao är ett föräldralöst barn, som driver omkring på gatorna i Shanghai, ständigt hungrig, frusen och alltid lika otursförföljd. Han är ungefär 10 år gammal och hans öde är representativt för sorgligt många barn under den här tiden. Han försöker försörja sig på alla möjliga sätt, som rickshadragare, eller genom att uträtta ärenden. Alltid misslyckas han, men det beror aldrig på honom själv, det är ständigt de samhälleliga förhållandena och de hårda villkoren i den tidens storstad, som knäcker San Mao.

Berättelsen om San Mao är en satir, en bitande vass misantropi, en skarp kritik av kapitalism och utsugning som främst drabbar barnen. Man kan skratta åt San Maos misslyckanden, men det är ett skrott som river i halsen.

Och det var nog aldrig meningen att denne lille pojke skulle underhålla barn i hans egen ålder. I själva verket var serien om San Mao avsedd att läsas av vuxna, radikala samhällskritiker på vänsterkanten, i opposition mot den rådande politiska makten. San Mao överlevde dock alla strapatser och fick en renässans efter det kommunistiska maktövertagandet 1949. Idag är han en välkänd figur i serievärlden och böckerna om honom utkommer i olika, mer eller mindre barnanpassade utgåvor, som finns i lager i bokhandeln barnavdelning.

Efter att folkrepubliken upprättades 1949 blev alla litteraturformer politiskt korrigerade, för att passa in i det nya kommunistiska Kina. Även barnlitteraturen fick sig en uppsträckning. Men den blev paradoxalt nog också en gynnad genre. Barnen var det nya samhället och de måste fostras till goda kommunister. Och litteraturen var en utmärkt fostrare, ansåg man, t o m bättre än lärare och föräldrar. Därför skulle barnen läsa lämpliga, sedelärande böcker, skrivna av Kinas främsta författare.

En nationell barnlitteratürtävling utlystes nästan genast och alla författare uppmanades lämna bidrag. Det fanns bara ett problem: Kina hade ytterst få renodlade barnboks-författare vid denna tid. Därför blev det också de väletablerade författare som vanligtvis skrev för vuxna som tog hem förstapriserna i denna tävling. Ty det som är varje litterär genres främsta förutsättning - den läsande människan - hade inte räckt till för att skapa en barnboks-marknad i Kina. Alltför få människor var vid denna tid läskunniga och otillräcklig tillgång på utbildning och böcker i stora delar av Kina gjorde att barnboken inte kunde få sitt verkliga genombrott bland en läsande allmänhet.

Man kan jämföra med Sverige och den moderna svenska barnbokens genombrott under 1940-talet. De stora barnkullarna, det växande välståndet och en politisk vilja att skapa ett nytt, bättre samhälle bar fram de svenska barnboks-författarna under den här tiden.

Men i det väldiga Kina, som dominerades av sin bondebefolkning, var det inte lätt att sprida litteratur och boklig bildning till alla. Först under 1950-talet började förutsättningarna att skapas för en genre som på allvar riktade sig till alla barn. Alla skolor förstatligades och olika kampanjer igångsattes för att gå till rätta med bristen på läskunnighet.

Efter 1978, i samband med det politiska tövädret och den nya ekonomiska politiken, kunde en för-

”...litteraturen var en utmärkt fostrare, ansåg man, t o m bättre än lärare och föräldrar. Därför skulle barnen läsa lämpliga, sedelärande böcker, skrivna av Kinas främsta författare.”

ändring komma. Nu finns en generation författare som har andra erfarenheter än tidigare generationer och det finns en växande medelklass i storstäderna, med stor köpkraft och god utbildning. Litteraturens och hela kulturlivets kommersialisering påverkar såväl vuxenlitteraturen som barnlitteraturen och ställer nya krav på författarna att anpassa sig till en marknad.

Så hur ser dagens barnboks-författare ut och finns det utrymme för upproriska barn i deras böcker? Nej, det tycks som om revolten i den kinesiska barnboken till stor del har stillnat, friheten är större och mycket av det som skrivs för barn idag är main-stream.

Ett exempel på detta är den mycket framgångsrike författaren *Zheng Yuanjie*. Han är född på 1950-talet, debuterade efter tövädret 1978 och har nått oerhörda framgångar med sina långserier om Pipi Lu och Lu Xixi. Han har sålt både i Kina, Hongkong och Taiwan, vilket säger något om bredden av hans läsekrets. Han har egen hemsida på Internet och hans böcker finns i alla välsorterade boklädor.

Andra exempel utgörs av de många skolskildringar, ofta i dagboksform, som publiceras. En välkänd författare i denna genre är *Yang Hongying*, som skrivit bl a *Nüsheng riji* (En skolflickas dagbok) och *Nansheng riji* (En skolpojkes dagbok). Dessa är berätt-

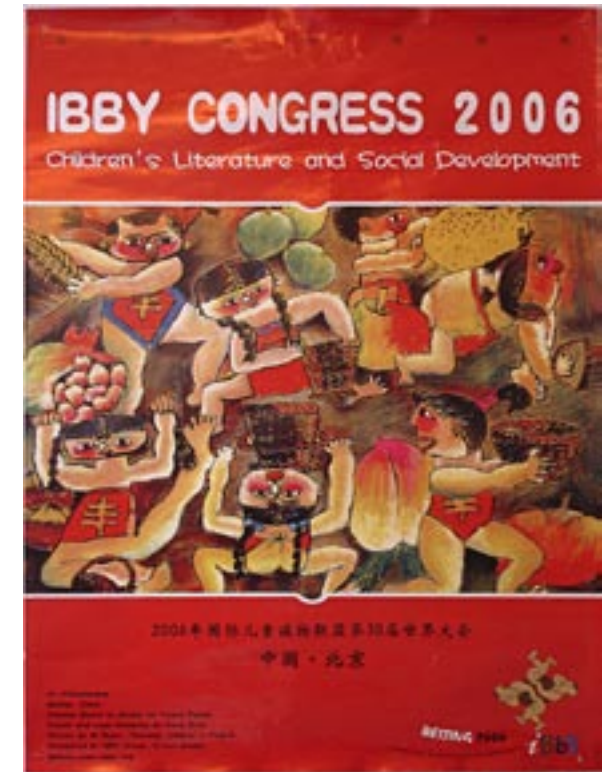
Denna kinesiska bilderbok **Long-Longs nyår** av Catherine Gower och He Zihong har belönats med Peter Pan-priset 2006 av IBBY Sverige.

”Lille Lin är sunt upprorisk och ifrågasättande och överlever tack vare sin vägran att lyda samhällets auktoriteter, vare sig det rör sig om kungar, kapitalister eller skollärare.”

telser som till största delen handlar om välartade stadsbarn i välmående omständigheter.

Men i den till svenska översatta romanen *Beijing Doll* (2002), författad av pseudonymen *Chun Sue*, berättar en rastlös och upprorisk 17-åring med egna ord om hur hon hoppar av skolan, revolterar mot sin medelklassfamilj, färgar håret och driver runt i Beijings musikmiljöer underground. Mönstret känns igen – från Holden Caulfield och framåt – tonårsupproret lever även i Kina. Och mycket riktigt: boken förbjöds när den kom ut.

Illustrationerna/teckningarna är hämtade ur ”Store Lin och Lille Lin”, 1936. Okänd konstnär.

International Board on Books for Young people (IBBY) har kongress vartannat år. I år skulle den varit i Beijing i slutet av september, men har flyttats till Macao. Detta är den officiella affischen.

Ding Ling

Till barnen i Yehui

DET HÄR DAGHEMMET är mycket berömt. Det kommer ofta farbröder och tanter i bil för att titta på det. Detta får tant Flodhäst och tant Giraff att jäkta omkring som galna och hela tiden förmana barnen att inte smutsa ned sina kläder. Så fort en bil hörs tuta utanför, så springer en av dem för att ta emot och den andra stampar lätt i golvet med foten och skriker åt barnen: ”Sjung! Sjung Duvan flyger! Sjung I trädgården! Ni får inte titta ut, vi har besök!”

De besöker lekplatsen, sovsalen och duschrummet. De tittar på den lilla skinande rena sängen, det lilla skinande rena badrummet, den lilla skinande rena toaletten, den lilla skinande rena...alltihop är bara alldeles för rent. De väluppfostrade barnen uppför

sig väl, alla är lydiga och artiga. I framtiden blir de säkert väluppfostrade vuxna, de blir ämbetsmän som väluppfostrat sitter på sina kontor, skriver maskin, sköter bokföring, tvättar sig om händerna före maten och kvitterar ut sin lön varje månad. De uppfostrar sina barn och skickar dem till daghemmet.

Ur Ding Ling: **Gei haizimen (Till barnen) i Yehui, Shanghai: Xiandai shuju, 1933**

(Daghemmet är präglad av strikt disciplin och de vuxna besökarna ser en mönster-institution. Barnen, däremot, tråkas ut av de många studiebesöken och det välanpassades monotoni och upproret ligger på lur, för att strax bryta ut.)

Kommentar och översättning: Kerstin Johansson

Zhang Tianyi

Store Lin och Lille Lin

DE BÅDA BARNEN VISSTE INTE vart de skulle gå. De gick bara vidare framåt. När de inte kunde komma framåt, vände de åt andra hållet. När de hade gått en lång stund var den lilla mat de hade haft med sig uppäten.

”Maten är slut, vad ska vi ta oss till?” sa Store Lin.

”Vi vilar oss lite, sedan letar vi upp något att äta, vad säger du om det?”

Så slog de sig ner, vid foten av ett högt, svart berg. Store Lin tittade i påsen, suckade och sa:

”När jag blir stor vill jag bli rik. Rika människor äter gott, klär sig fint och behöver ändå inte arbeta.” Lille Lin protesterade:

”Pappa har sagt: ’alla måste arbeta.’”

”För att pappa var fattig, ja.”

”Mamma och pappa var fattiga, men de var lyckliga.”

”Rika människor är också lyckliga”, sa Store Lin

högt, ”fattiga är inte alls lyckliga, fattiga måste arbeta, de måste...”

Plötsligt hördes en ljudlig stämman, som om åskan gick:

”MÅSTE VAD DÅ? MÅSTE ÄTA UPP ER!”

Store Lin och Lille Lin blev så rädda att de började skaka av skräck.

Ur Zhang Tianyi: **Da Lin he Xiao Lin (Store Lin och Lille Lin) i tidskriften Beidou, vol. 2. 1932, nr 1.**

(Sagan om de båda föräldralösa barnen, Store Lin och Lille Lin, förbjöds av den kinesiska censuren vid två tillfällen under 1930-talet.)

Kommentar och översättning: Kerstin Johansson

Salman Rushdie

Harun och sagornas hav

Illustration av Sonali Biswas ur boken The Magical Web Bridge

Shahen av Bla-Bla

DET VAR EN GÅNG, i landet Alifbay, en bedrövlig stad, den bedrövligaste av städer, en stad så förödande bedrövlig att den hade glömt sitt namn. Den låg vid en sorglig sjö, full av dysterfiskar. De var så otäcka att äta, att folk fick melankoliska uppstötningar av dem även om himlen var blå.

I norra delen av staden låg stora fabriker där - efter vad jag hört sägas - bedrävelse faktiskt tillverkades, förpackades och exporterades till hela världen, som aldrig tycktes få nog av den. Bedrävelsefabrikerna utspydde svart rök, som hängde över staden som dåliga nyheter. Och mitt inne i staden, innanför ett område med förfallna hus, som såg ut som brustna hjärtan, bodde en glad och lycklig

pojke som hette Harun, enda barnet till historieberättaren Rashid Khalifa, vars gladlynthet var berömd i hela den olyckliga staden och vars oändliga flod av historier och sagor, långa, korta, invecklade, hade givit upphov till både ett smeknamn och ett öknamn. För sina beundrare var han Rashid, Oceanen av Idéer, lika full av upplivande berättelser som havet var fullt av dysterfiskar, men avundsjuka rivaler kallade honom Shahen av Bla-Bla.

”Var än i världen litteraturens lilla rum har bommats för, har väggarna förr eller senare störtat samman.”

Salman Rushdie

Den flytande trädgårdsmästaren

HARUN HADE LAGT MÄRKE till ett stort område med vad som såg ut som en ovanlig tjock och seg typ av grönsak eller ogräs som rusade fram bredvid dem. Utan synbar ansträngning lyckades det hålla samma hastighet som Upupan Menn alltmedan det viftade med långa grönsakstentakler i luften på ett ytterst oroväckande sätt. I centrum i denna grönsaksodling växte en ensam, syrenfärgad blomma med tjocka köttiga blad av en typ som Harun aldrig sett förut.

”Vad är det där?” frågade han och pekade (även om han visste att det var ouppfostrat att göra det).

”En flytande Trädgårdsmästare förstås”, sa Men utan att röra på näbben. Det föreföll inte logiskt.

”Du menar en Flytande Trädgård”, rättade Harun fågeln, som gav till en liten fnysning.

”Du vet ju ingenting, du”, sa den högdraget. Just i samma ögonblick reste sig den snabba växtligheten upp ur vattnet och började vrida och vända och slå knut på sig själv tills den hade antagit något liknande en människas form, med den syrenfärgade blomman placerad i huvudet där en mun borde befinna sig, medan en härva växter bildade en rustik hatt.

”Det är alltså en Flytande Trädgårdsmästare i alla fall”, tänkte Harun.

Den Flytande Trädgårdsmästaren for nu fram över vattnet utan att visa något tecken till att sjunka.

”Hur skulle han kunna sjunka?” inföll Menn. ”Skulle han då inte vara en Sjunkande Trädgårdsmästare? Medan han, som du ser, flyter; han går, springer, hoppar. Inget problem.”

Omm ropade en hälsning till Trädgårdsmästaren, som genast nickade en hälsning tillbaka.

”Har en främmande med er. Konstigt. Men... Angår inte mig”, sa han. Hans röst var mjuk som blomblad (han talade ju genom dessa syrenläppar), men hans sätt var ganska abrupt.

”Jag trodde att alla gupper var pratkvavar”, viskade Harun till Omm. ”Men den här Trädgårdsmästaren säger inte så mycket.”

”Han är pratsam”, svarade Omm. ”Åtminstone för att vara Trädgårdsmästare.”

Flertalsfiskar och sagoströmmar

HUR MÅR NI?” ropade Harun till Trädgårdsmästaren, eftersom han som främling ansåg att han borde ta första steget.

”Vem är du?” frågade Trädgårdsmästaren på sitt mjuka men abrupta sätt medan han hela tiden höll

takten med Upupan. Harun nämnde sitt namn och Trädgårdsmästaren gav en ny, avmätt nick.

”Mali”, sa han. ”Förste Flytande Trädgårdsmästare.”

”Förlåt”, sa Harun så artigt han kunde. ”Men vad gör en Flytande Trädgårdsmästare?”

”Underhåll”, svarade Mali. ”Trasslar ut hoptrasslade sagoströmmar. Reder ut dem. Lskar. Trädgårdsskötsel med andra ord.”

”Föreställ dig Oceanen som ett huvud med hår”, sa Menn hjälpsamt. ”Tänk dig att det är lika fullt av sagoströmmar som en tjock härman av tunna, fladdrande hårstripor. Ju längre håret blir desto mer hoptovat och trassligt blir det. Flytande Trädgårdsmästare är, skulle man kunna säga, som

Sagoströmmarnas frisörer. Borsta. Tvätta, reda ut. Så nu vet du det.”

Omm frågade Mali: ”Vad är det här för förorening? När började den? Hur illa är det?”

Mali besvarade frågorna i samma ordning som de hade ställts: ”Dödlig. Men tillsvidare okänd. Har inletts helt nyligen men sprider sig snabbt. Hur illa? Mycket illa. Vissa typer av historier kan ta årtal att reda upp.

”Till exempel?” ”dristade sig Harun att fråga..

”Vissa folkkära berättelser har det gått reklam i. Även sagorna för barn. Så till exempel har det på sistone brutit ut en epidemi av talande helikoptrar.”

Efter detta tystnade Mali och den vilda jakten mot Gup City fortsatte. Några minuter senare

”Språket och fantasin kan inte leva i ett fängelse. Där dör konsten och med den lite av det som gör oss till människor.”

Salman Rushdie

hörde emellertid Harun nya röster. Det lät som körer: många röster som ljud precis samtidigt, och de var fulla av bubblor och fradga. Till sist kom Harun fram till att de kom från oceanens yta. Han tittade ned i vattnet och fick syn på två fruktansvärda havsmonster alldeles intill den framrusande Upupan. De simmade så nära ytan att de nästan surfade på Menns bogvåg.

Av deras trekantiga form och lysande färger slöt sig Harun till att de var någon sorts havsänglar, men de var stora som jättehajar och hade bokstavligen talat dussintals munnar, och det över hela kroppen. Dessa munnar var i ständig verksamhet med att suga in sagoströmmar och sedan spruta ut dem igen. De gjorde bara pauser för att tala. När de gjorde det lade Harun märke till att varje enskild fisks samtliga munnar uttalade perfekt synkroniserade ord.

”Men för en Flytande Trädgårdsmästare betyder ett par korta meningar att han är en pratkvavn”, suckade Harun. ”Jag lär mig nog aldrig förstå mig på det här stället. Vad är det förresten fiskarna håller på med?”

Omm svarade att Flertalsfiskarna var vad som skulle kunna kallas hungerkonstnärer. ”För när de är hungriga sätter de i sig historier genom alla munnar och i deras inälvor sker underverk: en liten bit av en historia förenar sig med en idé från en annan och - simsalabim - när de spottar ut historierna igen är de som nya. Ingenting kommer från ingenting, lille tjuv; nya historier föds ur gamla - det är de nya kombinationerna som gör dem nya. Så där ser du - våra Flertalsfiskar skapar faktiskt nya berättelser i sina matsmältningssystem. Och då förstår du hur illa de måste må nu! Alla dessa nedsmutsade historier passerar genom dem just nu, uppifrån och ner, frami-från och bak, från den ena sidan till den andra; inte att undra på om de mår pyton!”

”Men varför hatar ni historier så mycket?” utbrast Harun, som kände sig överväldigad av Kult-

Salman Rushdie

Sonali Biswas illustration ur One lonely unicorn

mästarens redogörelse. ”Historier är ju skoj...”

”Världen är inte till för Skoj”, svarade Khattam Shud. Världen är till för att Kontrolleras.”

”Vilken värld?” tvingade sig Harun att fråga.

”Din värld, min värld, alla världar”, kom svaret.

”De är till för att behärskas. Och i varenda historia, i varje saga, i varje ström i Oceanen, finns en värld, en historievärld, som jag inte alls kan behärska. Det är skälet.”

Salman Rushdie drabbades av fatwan 1989. Året efter gav han ut den fantastiska barnboken **Harun och Sagornas hav**, ett lidelsefullt försvar för det fria ordet och berättelserna. Originalen heter **Haroun and the Sea of Stories**, Granta Books 1990 och den svenska översättningen av Cai Melin kom på Bonniers 1991.

JEFFREY GARRETT

Det kan inte hända här

– några angelägna ord om censur och bannlysta böcker i USA

DET KAN INTE HÄNDA HÄR, tänkte jag alltid. Jag bor i Chicago, en upplyst storstad i norra USA. Chicago är den ekonomiska och kulturella hjärtpunkten i Illinois, en av de 18 ”blå” delstater som stödde John Kerry i valet 2004, med två talföra och progressiva senatorer, Dick Durbin och Barack Obama. Min stad var 2006 värd för Gay-Games: 12.000 idrottsmän i fyrtio sportgrenar från 70 länder.

Jag har alltid förbundit censur, särskilt bannlysning av böcker, med de ”röda” delstaterna i den djupa södern och avlägsna glesbygder i västern eller mellanvästern. Amerikanska bibliotekarier känner till dessa tilltag – vi läser om dem i New York Times eller i vår fackpress som American Libraries, vi skakar på huvudena och känner oss självrättfärdigt indignerade.

Vulgära klassiker

Här kommer en sådan historia, men den är bara en av många. Faktum är att det årligen rapporteras över 400 fall av bokcensur till American Library Association. Visst, den här kommer från Södern, från Panama City, Florida. Där blev för inte så länge sedan den bistra barnboksklassikern Och katten tog en mus/I am the cheese av Robert Cormier måltavla för censuren, liksom About David av Susan Beth Pfeffer, berättelsen om en pojke som dödar sina

föräldrar och sedan sig själv, båda böckerna för att de var ”deprimerande, vulgära och omoraliska”. De bannlystes från läroplanslistan. Men detta var bara början.

Ett år senare plockades ytterligare 65 böcker bort från läroplan och klassrumsbibliotek för att de var ”vulgära, obscena eller hade sexuell anknytning”. Bland de berörda var tre böcker från den amerikanska litterära kanon, Dödssynden/To kill a mockingbird av Harper Lee, Stephan Cranes Tapperhetens röda tecken/The red badge of courage och John Steinbecks Möss och människor/Of Mice and Men tillsammans med Svindlande höjder/Wuthering Heights av Emily Bronte och fyra av Shakespeares pjäser.

Shakespeare? Vulgär och obscen? Jo, naturligtvis. En av de vulgäraste och fräckaste hjältarna i världslitteraturen är ju Shakespeares Falstaff, och den som kommer ihåg de oanständig förolämpningar som Hamlet använder för att hudflänga Ofelia för hennes påstådda slampighet, som först leder henne till vansinne och sedan till självmord, kan förstå vad som motiverade censorerna till att avlägsna Hamlet från biblioteket. Man kände bara att man måste skydda Floridas ungdomar från Shakespeares ”brist på moral”. Tre andra Shakespeare-pjäser fanns också på listan: Kung Lear, Köpmannen i Venedig och Trettondagsafton.

Hur bekymmersamma sådana händelser än är, så vet jag alltid: det kan inte hända här.

Men så, bara för några månader sedan hände det.

Bara två förorter från min egen, i det framgångsrika och upplysta (!) Arlington Heights, delstatens näst största high school/ högstadie/gymnasie-distrikt, insisterade Leslie Pinney, en medlem i skolstyrelsen, att nio böcker skulle bannlysas från klassrummen. Bland dem var *Kurt Vonneguts* Slakthus 5/Slaughterhouse 5. *Toni Morrisons* Älskade/Beloved och *Tom O'Briens* Vietnam-roman *The Things They Carried*. Pinney attackerade också den senaste ekonomiska bestsellern *Freakonomics* –en vildsint ekonom förklarar det moderna livets gåtor/Freakonomics, ett omstörtande verk av två professorer från Chicago University, som nu läses av många high school-studeranter både i och utanför klassrummen, därför att den sätter legala aborter i relation till lägre brottsstatistik.

United States Constitution Bill of Rights Amendment I

Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the government for a redress of grievances.

Mest stötande för Ms Pinney var dock *Stephen Chboskys* bok *Wallflower* – konsten att titta på/*The Perks of Being a Wallflower*. Denna bok ansågs av litteraturkritiker antingen som en trivial beskrivning av trängande tonårsproblem eller som en modern *Räddaren i nöden/Catcher in the Rye* – en referens till *J.D. Salingers* tonårsuppror-/mognadsroman från tidigt 50-tal. Den innehåller oförbehållsamma scener med masturbation och sex, scener som skulle verka tama för svenska läsare av t ex *Mats Wahl*, men som i USA kan leda till raseriutbrott hos beskyddande föräldrar. Och kom ihåg: i USA är de flesta skolor styrda och finansierade av sina kommuner, bara föremål för en slapphänt delstatlig och

Illustration ur Maurice Sendak, *Till vildingarnas land* (Where the wild things are, 1963). Svensk utgåva Bonnier Carlsen, 4:e upplagan 2001

federal översyn. Detta gör att föräldrar och kommunalpolitiker har en unikt stark ställning då det gäller att få sina värderingar återspeglade i skolpolitiken.

Förbjuden frukt lockar

Ms Pinney försvarade högröstat sitt angrepp på böckerna. ”Vi diskuterar den stabbiga dieten av skadligt fett och socker, eftersom vi vet att resultatet blir fetma och diabetes. Men vad göder vi våra studenters hjärnor med? De får ett ständigt intag av grovt språk, våld och sexualitet utanför klassrummet genom media. Men när det gäller klassrummet,

finns där inte något av bättre kvalitet att mata våra barns sinnen med?” frågade Pinney.

Pinney fick supporters i sin kommun, en av dem, en förälder till en high school senior/gymnasist, krävde att urvalsarbetet av böcker rekommenderade för läsning ”skulle vara öppna för föräldrars medverkan”. Och naturligtvis anslöt sig många konservativa grupper från andra delar av landet till Pinney och påstod att de berörda skolorna – med totalt 13.000 studenter – marknadsförde porr till barnen.

Men försvaret för de anförda böckerna blev inte mindre hög-

röstat. Carolyn Alessio, en högstadielärare i Austin, ett låginkomstområde i västra Chicago, skrev ett öppet brev till Chicago Tribune med rubriken ”Den förbjudna kunskapens lockelse”, där hon tackade Leslie Pinney för att hon fäst uppmärksamheten på dessa böcker: ”I allmänhet”, skrev Alessio, ”har jag varit tvungen att driva på mina studenter för att få dem att läsa några av just de böcker du vill bannlysa. Det är ett tufft arbete, tro mig. Men jag har lärt mig en ovärderlig sak: bannlysta böcker är heta.”

Ett annat brev – och kanske det bästa gensvaret av alla – kom från Martha Kuntz, en high school student/gymnasist i en annan förstad till Chicago,

Park Ridge. Hon bemötte Pinneys huvudargument, att litteratur bara kan vara stor om den står över den mänskliga tillvarons oordning: ”Enligt min åsikt är bästa sättet att bekämpa grova och förnedrande kulturströmningar genom mognad och insikt. Att hålla undan dessa litterära mästerverk från studenterna kommer att få motsatt effekt.”

Det denna student pekar på är viktigt. Det är just för att många amerikanska media hanterar sex, droger, krig och våld på ett nonchalant, smygande, okänsligt och avhumaniserande sätt som vi behöver få dessa ämnen behandlade av våra bästa författare, som också blir våra lärare och guider genom galenskaperna.

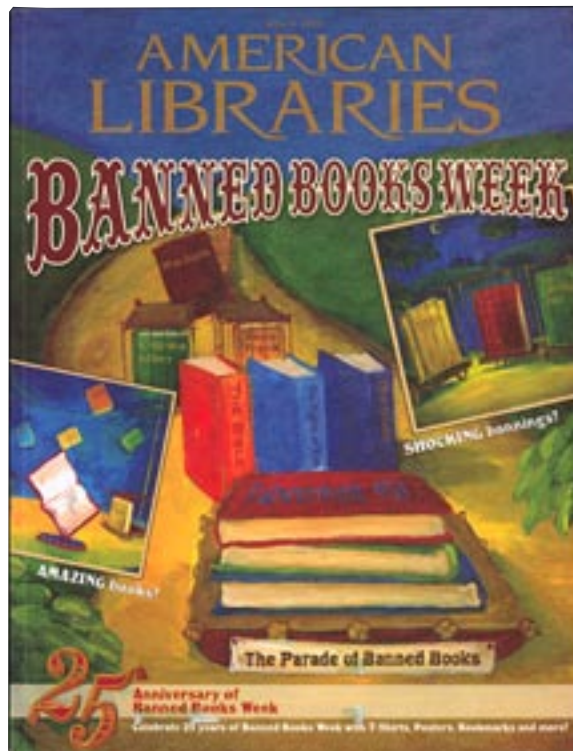
Det finns alltför många politiska agenda i USA idag som tjänar på att okunnighet och förvirring består. Vi måste bekämpa dessa agenda. Martha Kuntz skriver: ”När vi håller på att upptäcka vår egen identitet kan inget vara viktigare än att lära oss om kärlek och krig. Att läsa klassikerna tvingar oss att tänka djupt på frågor som påverkar våra liv och tränar oss att fatta moraliska och medkännande beslut.”

Är du där Gud

Två amerikanska författare för barn och vuxna har stått i främsta ledet i striden om yttrandefriheten under de senaste decennierna, och jag skulle vilja ge dem den uppmärksamhet de förtjänar i detta sammanhang.

Den första är *Judy Blume*, vars böcker, inklusive *Are You There, God? It's Me Margaret*, *Superfudge* och *Forever*, har översatts till fler än tjugo språk och är kända av tonåringar över hela världen. I sin inledning till en bok med titeln *Places I Never Meant To Be: Original Stories by Censored Writers* (1999) beskriver hon sin egen uppväxt som ett läsande barn och hur det påverkade hur hon senare kom att skriva:

– Jag började skriva när jag var i tjugofemårsåldern. Då var jag gift, hade två små barn och ett desperat behov av ett kreativt jobb. Jag skrev *Are You There God? It's Me Margaret* utifrån mina egna erfarenheter och känslor som sjätteklassare. Polemik och strid hade jag inte en tanke på. Jag ville bara skriva det som jag visst var sant. Jag ville skriva de bästa, ärligaste böcker jag någonsin kunde, den

Omslag till tidskriften American Libraries, augusti 2006

sorts böcker jag skulle ha tyckt om att läsa när jag var yngre. Om någon skulle ha sagt till mig att jag skulle bli en av de mest förbjudna författarna i USA hade jag gapskrattat.

Are You There, God? publicerades 1970. Romanen fångar känsligheten hos en tolvårig flicka vars kropp håller på att förändras – fast kanske inte så snabbt som hon skulle önska. Boken var revolutionerande för sin tid eftersom den öppet diskuterade menstruation, en orsak till att den hölls borta från hyllorna på många skolbibliotek.

En annan av hennes tidigare böcker, *Then Again, Maybe I Won't* (1971), beskriver våta drömmar. Blumes *Deenie* (1973) har enligt författaren ”blivit mer bannlyst än någon av mina andra böcker, eftersom den diskuterar masturbation. Jag skrev dessa scener från min egen erfarenhet. Masturbation är en så skrämmande idé för somliga vuxna att de hellre förbjuder boken än samtalar med sina barn

om det. Det som gjorde Deenie särskilt stötande för vissa vuxna var att titelpersonen var en flicka som masturberade.” ”Det skulle vara skillnad om det var en pojke”, hörde Blume en rektor säga. Det skulle vara normalt.”

Under årtiondena efter sina första gränsöverskridande böcker har Judy Blume fortsatt att vara en lidelsefull förkämpe för författares rätt att skriva och unga läsaes rätt att läsa. Hon kämpade mot de s.k. Moral Majority under Reagan-åren, då kodord som ”family friendly, family values” och ”excellence in education” skapades för att maskera frågorna. Judy Blume ifrågasatte också vänsterns censurförsök, inklusive hela det ”politiskt korrekta” på 1980 och 90-talen. 1999 skrev hon en insändare i New York Times till försvar för J.K.Rowlings *Harry Potter*-serie.

Harry Potter har varit censurens måltavla i många delstater - inklusive stater i norr som Minnesota och New York - beskylld för att driva på barns intresse för det ockulta, för häxor och trollkarlar.

”Så snabbt som detta fördömande går,” skriver hon, ”så kan jag tänka mig nästa års huvudrubrik: *God natt, måne!* *Goodnight Moon* bannlyst för att den uppmuntrar barn att tala med möbler.” Men trots detta utbrott av sarkasm och väl medveten om att censur inte är något att skratta åt, skriver Judy Blume, att den verkliga faran ligger inte i böckerna utan i att skratta bort dem som skulle vilja förbjuda dem. Till slut frambesvärjer hon det som kanske är den största faran med censur, ”förlusten av böcker som aldrig kommer att skrivas, röster som tystnar – författares röster, lärares röster, studenters röster – allt på grund av rädsla.”

När de kom för att arresteras boken

En annan modig och kompromisslös kämpe för barnets (och den vuxnes) rätt att läsa är *Nat Hentoff*, som beskriver sig själv som ”en judisk ateistisk med-

”Se upp med lusten att ta avstånd från de amerikanska erfarenheterna och säga – som jag en gång gjorde – det kan inte hända här. Faktum är att det kan”

(Jeffrey Garrett)

Illustration ur Till vildingarnas land av Maurice Sendak.

borgerlig frihetsivrare abortmotståndare.” Som hans självkaraktäristik avslöjar är Hentoff, född 1925, ingalunda liberal eller vänster. En kritiker i Publisher’s Weekly beskriver honom koncist: ”(Hans) absoluta övertygelse går ut på att hävda att människans frihet och individens yttrandefrihet är helig och att varje hot mot dem vare sig från vänster eller höger måste bekämpas.”

1982 publicerade Hentoff en roman för tonåringar med titeln *The Day They Came to Arrest the Book*, om en kampanj för att ta bort *Mark Twains Huckleberry Finn*, ”den mest amerikanska av alla romaner” från läslistorna och biblioteket på (fiktiva) George Mason High School, eftersom den är ”rasistisk, sexistisk och omoralisk”. Om man skulle välja en enda bok att rekommendera till ungdomar som en introduktion till den komplexa censurdebatten i USA – en konflikt som ibland förenar bigotta republikaner med den politiska korrekthetens förespråkare inom vänstern vad gäller censur och även bokbränning – så blir det den.

Hentoff skriver nu fler faktaböcker om censur än egen skönlitteratur. Och *The Day They Came to Arrest the Book* är hans enda bok för en yngre läsekrets på temat. En bra första introduktion till hans verk och till ämnet censur i USA i allmänhet är *The Nat Hentoff Reader* (2001), som kan komplet-

teras med hans arbete från 2003, *The War on the Bill of Rights and the Gathering Resistance*, som attackerar regeringens/statens laglöshet och stympning av medborgarnas rättigheter i svallvågorna efter 9/11 och *The Patriotic Act*.

Det kan hända här

Den grundläggande lärdom man kan dra av min orienterande skiss om censur och bokbränning i USA måste lämnas till dig, som läser denna essay. Hur mycket av den amerikanska erfarenheten – som går tillbaka till dagarna då republiken grundlades – har paralleller i händelser i Sverige?

En lärdom kan vara att censur är ett fenomen både hos vänstern och högern. En annan kan vara att de som är de riktigt skyldiga i censurkriget inte är de utpekade förövarna, eftersom de inte ser sig själva som lagbrytare, utan snarare de som uppfattar hotet mot våra rättigheter och våra barns, men ändå inte agerar. Se upp med lusten att ta avstånd från de amerikanska erfarenheterna och säga - som jag en gång gjorde – det kan inte hända här. Faktum är att det kan. Och kanske redan existerar.

GÖR NÅGOT FÖR ATT TA REDA PÅ DET.

OCH GÖR SEDAN NÅGOT ÅT DET.

Översättning: Britt Isaksson

A Few Useful Websites on Book-Banning and Freedom of Speech in the U.S.

Banned Books Week, sponsored every year by the American Library Association.
<http://www.ala.org/ala/oif/bannedbookweek/banned-bookweek.htm>

Judy Blume speaks out about censorship.
<http://www.judyblume.com/censors.html>

ACLU (American Civil Liberties Union) Blog on Book Censorship.
<http://www.aclu.org/freespeech/censorship/index.html>

National Coalition Against Censorship home page
<http://www.ncac.org/>

American Library Association, Office of Intellectual Freedom.
<http://www.ala.org/Template.cfm?Section=oif>

People for the American Way: Constitutional Liberties Page.
<http://www.pfaw.org/pfaw/general/default.aspx?oid=113>

Books for Young People about Censorship and Book-Banning

Bess, Clayton. *The Mayday Rampage: A Novel. Sacramento, Calif.: Lookout Press, 1993.*

High school journalists Jess and Molly create an upheaval at school and in their community as they strive to write and publish a series of frank articles about AIDS for their school newspaper.

Blume, Judy. *Places I Never Meant to Be: Original Stories by Censored Writers. New York: Simon & Schuster for Young Readers, 1999.*

A collection of short stories accompanied by short essays on censorship by twelve authors whose works have been challenged in the past.

Bradbury, Ray. *Fahrenheit 451. New York: Simon and Schuster, 1953.*

Classic science fiction novel set in a world in which the reading of books is banned and critical thought is suppressed. The central character, Guy Montag, is employed as a “fireman”-which, in this case, means “book burner.” Often placed on class reading lists in the United States.

Cirrone, Dorian. *Dancing in Red Shoes Will Kill You. New York: HarperCollins, 2005.*

Sixteen-year-old Kayla, a ballet dancer with very large breasts, and her sister Paterson, an artist, are both helped and hindered by classmates as they confront sexism, conformity, and censorship at their high school for the arts while still managing to maintain their sense of humor.

Crutcher, Chris. *The Sledding Hill. New York: Greenwillow Books, 2005.*

Billy, recently deceased, keeps an eye on his best friend, fourteen-year-old Eddie, who has added to his home and school problems by becoming mute, and helps him stand up to a conservative minister and English teacher who is orchestrating a censorship challenge.

Facklam, Margery. *The Trouble with Mothers. New York: Clarion Books, 1989.*

What is a boy to do when his teacher-mother’s historical novel is given as an example of the kind of “pornography” that should be banned from schools and libraries?

Garden, Nancy. *The Year They Burned the Books. New York: Farrar Straus Giroux, 1999.*

While trying to come to terms with her own lesbian feelings, Jamie, a high-school senior and editor of the school newspaper, finds herself in the middle of a battle with a group of townspeople over the new health education curriculum.

Hentoff, Nat. *American Heroes: In and out of School. New York: Delacorte Press, 1987.*

Focuses on the legal battles of ten students, librarians, and others seeking to protect the Bill of Rights, with an emphasis on the areas of free speech and civil rights.

Hentoff, Nat. *The Day They Came to Arrest the Book: A Novel*. New York: Delacorte Press, 1982.

Students and faculty at a high school become embroiled in a censorship case over “Huckleberry Finn.”

Hentoff, Nat. *The First Freedom: The Tumultuous History of Free Speech in America*. New York: Delacorte Press, 1980.

A history of free speech in our country from earliest times to some of the controversial court cases of today involving school demonstrations and the right of Nazis to march.

Kaye, Marilyn. *Phoebe: Sisters*. A Novel. San Diego: Harcourt, Brace, Jovanovich, 1987.

Arriving home from summer camp, eleven-year-old Phoebe disappointedly finds everything has changed the living room furniture is new, her mother has a job, and her best friends have become interested in boys--and then she begins to grow up in her own way when she leads a protest against book banning in the library.

Krensky, Stephen, and Madeline Sorel. *The Printer's Apprentice*. New York: Delacorte Press, 1995.

In 1735 in New York City, a young printer's apprentice learns about the importance of freedom of speech when the printer Peter Zenger is arrested and tried for writing articles criticizing the government.

Lasky, Kathryn. *Memoirs of a Bookbat*. San Diego: Harcourt Brace, 1994.

Fourteen-year-old Harper, an avid reader of fantasy who must hide her books from her fundamentalist parents, comes to realize that their public promotion of censorship threatens her freedom to make her own choices.

Miles, Betty. *Maudie and Me and the Dirty Book*. New York: Knopf: Distributed by Random House, 1980.

Eleven-year-old Kate's ordinary life in a small Massachusetts town becomes quite extraordinary when she becomes involved with Maudie Schmidt and an inter-school reading project.

Neufeld, John. *A Small Civil War*. New York: Atheneum Books for Young Readers, 1996.

When thirteen-year-old Georgia joins a crusade to fight the proposed banning of *The Grapes of Wrath* from her school system, she is shocked when other members of her family do not share her passion for the cause.

Peck, Richard. *The Last Safe Place on Earth*. New York: Delacorte Press, 1995.

Fifteen-year-old Todd sees his perfect suburban world start to unravel when his little sister has her mind poisoned by a member of a fundamentalist sect and he begins to notice signs of censorship in his community.

Smith, Susan. *Angela and the Great Book Battle*. *Best Friends*. New York: Pocket Books, 1990.

Mrs. Dougherty is determined to ban the book “Young Adults” because so many parents have complained about it. Angela and her friends believe in the book and launch a war against censorship which has Mrs. Dougherty up in arms against them.

Standiford, Natalie. *Ex-Rating: A Novel*. New York: Little, Brown, 2006.

Three sophomore girls at the Rosewood School for Alternative Gifted Education decide to protest when their blog, *The Dating Game*, is banned from the campus website because of inappropriate content.

Zeinert, Karen. *Free Speech: From Newspapers to Music Lyrics. Issues in Focus*. Springfield, N.J.: Enslow, 1995.

Urval: Jeffrey Garrett

Maurice Sendak, *Till vildingarnas land (Where the wild things are)*, 1963). Svensk utgåva Bonnier Carlsen, 4:e upplagan 2001.

Ghassan Kanafani

Den lilla lyktan

EN MORGON VAKNADE STADEN upp och fick höra en sorglig, smärtsam nyhet: Den gamle gode kungen, som regerat rättvist hela sitt liv och som alla människor älskade hade dött. Alla sörjde speciellt därför att kungen bara efterlämnade en liten dotter som inte kunde regera.

Kungen lämnade ett testamente till sin lilla dotter, i vilket han inte sade mycket. Han sade: ”För att du skall kunna bli drottning måste du hämta ner solen till slottet.” Han sade också i sitt kortfattade testamente: ”Och du inte kan göra det, kommer du som straff att få tillbringa hela ditt liv i en sluten trälåda.”

När den lilla prinsessan läst detta, kallade hon till sig palatsets vise man och talade om för honom att hennes far gett henne en mycket svår uppgift och att hon aldrig ville bli drottning. Men den gamle mannen sade till henne: ”Rikets urgamla lagar förbjuder prinsen eller prinsessan att vägra regera.” Han tillade: ”Kungens dotter kan inte vara något annat än prinsessa. Vårt rike har alltid levt lyckligt därför att var och en vetat sin plikt och inte undflytt den. Din far kungen var klok när han sade till dig att antingen hämta ner solen till slottet eller leva i en låda.

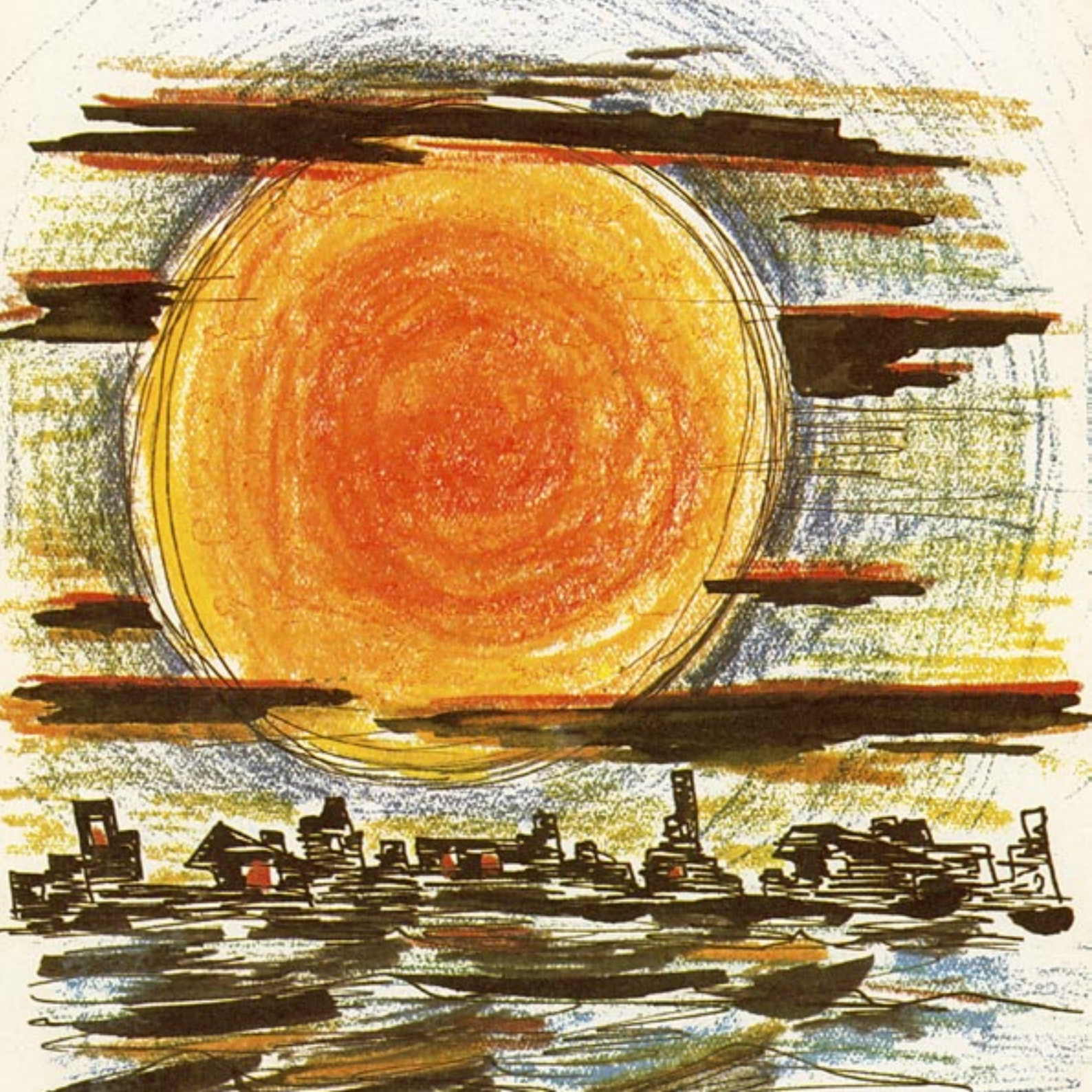
På morgonen dagen därpå beslöt prinsessan att klättra upp på ett högt berg som solen passerade varje dag. Hon frågade den vise mannen vad han tyckte om hennes plan. Han svarade: ”Lilla prinsessa, du måste hämta ner solen utan hjälp av någon.” Då började prinsessan klättra upp för det höga berget. Men när hon nådde bergets topp, upptäckte hon att solen fortfarande var avlägsen och att ingen människa kunde röra vid den. Då återvände hon ledsen till slottet, låste in sig i sin kammare och började gråta.

Illustration Ghassan Kanafani

Efter två dagar fick den sorgsna prinsessan se ett papper instuckat under dörren. Hon sprang fram, tog upp det och läste. Där stod den lilla meningen: ”Du kan aldrig hitta solen i en stängd kammare.”

De första sidorna ur den palestinske författaren Ghassan Kanafanis barnbok *Den lilla lyktan* i översättning av Ingvar Rydberg. Hela boken kan läsas på www.macondo.nu under fliken Barn/Den hemliga trädgården.

Britt Isaksson

Släpp in solen

EN SNÅL, GRÅ FEBRUARIDAG 2004 i östra Jerusalem satt jag på Palestinas National Conservatory of Music (NCM), tillfälligt inhyst på KFUMs scen, och var helt omtumlad. Det var generalrepetition på palestinas första musical ”Al fawanness/Lyktan” och sextiofyra barn mellan 8 och 14 år från västbanken (Jerusalem, Ramallah, Betlehem) dansade, sjöng, reciterade och spelade.

Luften vibrerade av skaparkraft, musiken var både österländsk och västerländsk, dansen både klassisk och orientalisk, prinsessan vit och hennes partner svart. Ghassan Kanafanis saga om prinsessan som måste ta in solen i slottet för att kunna styra landet efter faderns död hade bearbetats av poeten Wassim Al-kurdi och musiken var gjord av rektorn för musikskolan, Suhail Khoury.

Ett helt år hade barn och vuxna övat på sommarläger och vinterläger, efter audition med ca 400 barn. Musikintresset är stort och möjligheterna att praktisera det är mycket begränsade på västbanken, ännu sämre i Gaza. Målet för alla var lyktans premiär på det stora kulturpalatset i Ramallah till hösten och sedan 6-10 föreställningar – om det politiska läget tillät bussning av barn från andra platser.

Drömmen var – att få göra en föreställning i Göteborg med samarbetspartnern, Göteborgs musikhögskola. Skolan hade fått musikaliskt stöd av Sida via Göteborgs musikhögskola och Diakonia hade hjälpt till med lägerkostnader och transporter.

Det BLEV en symbolisk premiär i Ramallah – i en betydligt mindre lokal. Sedan var festen över. ”Det var en gång, då slottet fylldes av barn i alla åldrar med lyktor och det lyste som solen själv – gåtan var

löst. Prinsessan rev murarna runt slottet, öppnade fönstren. ”

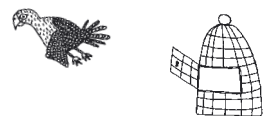
Men musiken finns kvar, texterna, skisserna till dräkter och dekor. ”Lyktan” kan tändas igen.

Illustrationer: Ghassan Kanafani

Ghassan Kanafani, som betraktas som Palestinas främste prosaförfattare, dödades av en bilbomb i Beirut 1972. Han skrev en rad romaner och noveller, varav **Män i solen** är den mest kända. Denna berättelse tillsammans med några andra av Kanafanis noveller presenteras i en nyutgåva på svenska i Macondos klassikerserie under hösten 2006.

Kanafani skrev också ett par barnböcker av vilka **Den lilla lyktan** är mest känd och också har dramatiserats. Författaren har själv gjort illustrationerna.

M A R I A N I K O L A J E V A

Censurens solsida

– speglingar av rysk barnlitteratur under diktaturen

För att kunna förstå censurens betydelse för rysk barnlitteratur under kommunistdiktaturen måste man känna till några grundläggande fakta om den ryska kulturens villkor. Tsarrysslands censur avskaffades 1905 som ett led i den då pågående demokratiseringen av landet. Den återinfördes efter bolsjevikernas statskupp i oktober 1917 och utvecklades till en betydligt hårdare och grymmare förtrycksmekanism än under landets tidigare historia. Ett oförsiktigt ord kunde i värsta fall kosta författaren livet; ett djärvt ämne innebar decennier av publiceringsförbud.

PARADOXALT NOG GYNNADES den sovjetiska barnlitteraturen av det allmänna ofördelaktiga kulturklimatet. För det första valde många lysande författare eller för försörjningens skull var tvungna att skriva för barn när de av olika skäl inte längre kunde skriva för vuxna. Barnlitteraturens konstnärliga kvalité var därmed inte på något sätt lägre. För det andra var barnlitteratur det fält där konstnärliga experiment och en relativt bred variation av genrer accepterades. 1910- och 20-talen var en period av ivrigt sökande efter nya konstformen, vilket ingick i den europeiska modernismen och de andra -ismerna.

Det tidiga nittonhundratalets ryska barnböcker, framför allt bilderböcker, var en naturlig del av denna rörelse, som även visade stort intresse för den naiva, lekfulla världsbilden och inte sällan använde barnet som en lins. Tidens bästa ryska konstnärer

var samtidigt framgångsrika bilderboksskapare. Dessutom fanns det fortfarande privata förlag, där de nya barnböckerna blev tryckta och spridda. I dessa var leken med färger och former liksom ordlekar och nonsens överordnade innehållet.

Arresterade böcker

På 1930-talet blev allt privat initiativ förbjudet, inklusive förlag, och barnlitteratur blev en statlig angelägenhet, med en tydlig pedagogisk inriktning. Dessutom fick ordet, som det enklast kontrollerbara av medier, prioritet över bild i barnböcker; de tidigare experimentella bilderböckerna fick aldrig någon motsvarighet i sentida Sovjet. Från och med 30-talet blev den så kallade socialistiska realismen den enda tillåtna konstnärliga metoden. Mycket kortfattat går denna pseudoinriktning ut på att avbilda verkligheten inte som den är utan

"Lyrical". Målning av Vassily Kadinsky, 1911, lånad ur boken Hästen i grottan av Kerstin Nilsson, Natur och Kultur, 1995

som den enligt den rådande ideologin borde vara; det är alltså en politisk utopi. Det gällde inte minst barnlitteraturen, som blev hänvisad till ett begränsat antal genrer och teman, handlingsförlopp och persongalleri.

Det hände i Sovjetunionen att böcker blev indragna från biblioteken; sådant har även inträffat i många demokratiska länder; men när det gällde barnböcker i Sovjet handlade det framför allt böcker av författare som blivit arresterade och mördade av regimen. Bland de 2.500 författare i den sovjetiska 1900-talslitteraturens martyrologium återfinns flera som skrev barnböcker. Under Stalins valde förbjöds *Kornej Tjukovskijs*, den sovjetiska barnlitteraturens grundares, versberättelse *Kackerlackan* eftersom censuren i diktens grymma tyrann såg anspelningar på Stalins "ohyggliga mustascher" och läderstövlar. Med tanke på att dikten publicerades 1923 kan inte regimkritiken varit författarens avsikt. Boken förblev dock förbjuden fram till 1956.

Självcensur

Det var emellertid inte i första hand frågan om den officiella censuren, den väldiga inrättning som var ett veritabelt censurministerium, som bedömde alla böcker, tidskrifter och allt tryckt material innan de gick till tryckerierna. Framför allt var det frågan om självcensur, det vill säga, författarnas medvetande om att vissa genrer, motiv, situationer, miljöer, historiska epoker eller karaktärer var mindre önskvärda i myndigheternas ögon. Böcker med sådana inslag skulle inte ha publicerats. Två mycket typiska exempel är att varken finska vinterkriget eller spanska inbördeskriget existerade i den officiella sovjetiska historieskrivningen, därför fanns det inte barnböcker om dessa ämnen, trots att krigsböcker annars var en populär genre. (Inom parentes kan man påpeka att *Hemingways Klockan klämtar för dig* var censurförbjuden i Sovjet av samma skäl).

Bland allmänt olämpliga ämnen återfanns sexualitet, men även vissa aspekter av religion och

politik. De sovjetiska barnens sexuella okunnighet hade i flera böcker till följd att huvudpersonerna blev uppriktigt förvånade när föräldrarna kom hem med ett nytt syskon. Religiösa aspekter kunde bara skildras med negativa förtecken, som kvarlevor av

”Allt främmande fördömdes, allt det ideologiskt korrekta prisades.”

det förflutna. Unga hjältar i barnböcker kunde omvända gamla gummor eller i alla händelser visa ateismens överlägsenhet. I standardöversättningen – eller snarare bearbetningen – av Nils Holgerssons underbara resa går föräldrarna på marknaden stället för kyrkan, som i det svenska originalet. Politik och ideologi genomsyrade alla barnböcker, både ämnesmässigt och genom personernas handlingar, ord och tankar. Allt främmande fördömdes, allt det ideologiskt korrekta prisades. Genremässigt fanns det bland säkra kort, till exempel, barns och ungdomars äventyr och hjältedåd under kriget och revolutionen, hagiografier över ryska och utländska kommunistiska ledare, eller snälla, konfliktlösa skol- och familjeberättelser. De författare som hade anpassat sig till regimen skrev kopiöst inom dessa genrer. Det allra viktigaste var dock att kollektivet skildrades som överlägset individen, och de kollektiva intressena gick alltid före de privata.

Bearbetade klassiker

Denna tendens kan enklast illustreras med ett antal bearbetningar av västerländska klassiker, vilka var okända i Sovjet och därmed kunde användas som utgångspunkt för inhemska böcker. Den mest populära ryska barnboken genom tiderna har faktiskt varit en version av *Trollkarlen från Oz*, tätt följd av *Pinocchio* och *Doktor Doolittle*. På ett sätt var det också en positiv sida av censuren: när det inte fanns så många översatta barnböcker (utöver sådana av författare med uttalade kommunist sympatier) och de ryska barnboksförfattarna var isolerade från barnlitteraturens utveckling i Väst var de tvungna att söka egna vägar och utveckla egna konstnärliga former, även om dessa skulle anpassas till den rådande ideologin. Denna anpassning tog just framför allt form av ”korrekta” värderingar jämfört med västerländska förlagor, som social förbättring och kollektiva framsteg istället för personlig utveck-

ling. I *Alexander Volkovs* *Trollkarlen från Smaragdstaden* (1939), en version av *Trollkarlen från Oz*, understryks den vänskap som huvudpersonen har funnit i sina reskamrater och den gemensamma styrka med vilken de besegrar ondskan. I *Guldnyckeln* (1935) av *Aleksej Tolstoj*, som bygger på den första delen av *Pinocchio*, är den lilla trädockans mål en nyckel till en hemlig dörr bakom vilken en dockteater döljer sig. Dockorna, som har flytt den grymma dockmakaren (en oväsentlig figur hos Collodi), blir själva teaterägare och ser fram mot en lysande framtid med samhällsnyttigt arbete. Collodis grundtanke, att trädockan gärna vill bli en levande människa, passar inte in i det kommunistiska värdesystemet. Tolstojs trädocka lär sig visserligen en och annan läxa, men han bättrar sig genom att införlivas i kollektivet, medan de riktiga skurkarna – underförstått ynkliga rester av kapitalistiska utsugare - får ett välförtjänt straff. Detta handlingsförlopp med en enkel och ytlig konfliktlösning kan stå som ett mönster för all nästkommande sovjetisk barnlitteratur.

Barnlitteraturens dubbla budskap

Det fanns dock en viktig aspekt, känd från alla totalitära länder och förtryckta grupper i stort, då litterära texter får en dubbel betydelse, medvetet eller omedvetet från författarens sida. Den feministiska litteraturteorin hänvisar till detta fenomen som palimpsest; i Sovjet talade man om Aesopos-språk, en dold betydelse bakom till synes oskyldig, företrädesvis äventyrlig handling. Barnlitteratur har alltid en dubbel adress då den vänder sig i lika stor grad till vuxna medläsare som till barn. Det var alltså möjligt för sovjetiska barnboksförfattare att gömma kontroversiella ämnen, djärva psykologiska eller existentiella frågeställningar och inte minst regimkritik bakom enkla och till och med helt ideologiskt korrekta berättelser. Inte oväntat blev sagor och fantastiska berättelser en form som tillät stora friheter. Även om sagor under olika perioder av läspedagogerna ansågs vara skadliga för barn – ett fenomen även

”Barnlitteratur har alltid en dubbel adress då den vänder sig i lika stor grad till vuxna medläsare som till barn.”

känt från Sverige – gav just denna genre några av de allra största mästerverken inom den sovjetiska barnlitteraturen, sagor som ifrågasätter regimer, fördömer tyranner, pläderar för yttrandefrihet och mångfald av konstnärligt uttryck, uppmanar till personlig utveckling och ställer huvudpersonerna inför etiska val. De maktavande brydde sig inte om dessa böcker, för de var ju bara harmlösa barnkammarsagor.

Skrattspeglarnas land

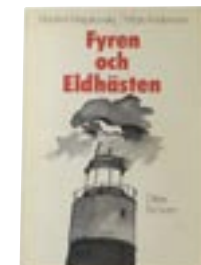
Ett bra exempel är *Vitalij Gubarevs* *Skrattspeglarnas land* (1951) som mycket tydligt pekar på tyrannens falskhet. Författaren kunde använda sig av bakom spegeln-motivet eftersom den andra Alice-boken på den tiden var föga känd i Sovjet. Bakom spegeln finner den kvinnliga huvudpersonen sin egen spegelbild, som förstärker hennes sämsta drag, och lär sig därmed att bli av med sina laster, oacceptabla för en ung sovjetisk medborgare: lättja, själviskhet och feghet. Vidare upptäcker hon en hel värld där skrupelfria despoter använder falska speglar som förvanskar verkligheten genom att avspegla vackra saker som fula och tvärtom – en klart genomskinlig hänvisning till den kommunistiska retoriken. På ytan är dock berättelsen helt korrekt. Hjältinnan segrar över det onda och bevitnar början till en revolution. Den officiella tolkningen var naturligtvis att landet representerade den hatade kapitalismen som förtrycker arbetare, och att huvudpersonen, iförd den sovjetiska skoluniformen med sin röda halsduk, stod för kommunismens segerrika ideal. Det ironiska var att den sovjetiska konstdoktrinen dominerades av den så kallade ”spegelteorin”, som hävdade att den äkta (det vill säga, socialistiska) konsten alltid gav en sanningsenlig bild av verkligheten. Denna ”socialrealistiska” trossats bara stärkte Gubarevs allegori.

Det finns tiotals liknande böcker, oftast just i sagoform, ibland även humor och nonsens. Antagligen förstod inte de unga läsarna alla de dolda lagren i sina favoriter. Men förståelse och ifrågasättande kan också ske på det undermedvetna planet. Det visste *Astrid Lindgren* med sina antiauktoritära, subversiva gestalter. Det visste de bästa ryska barnboksförfattarna.

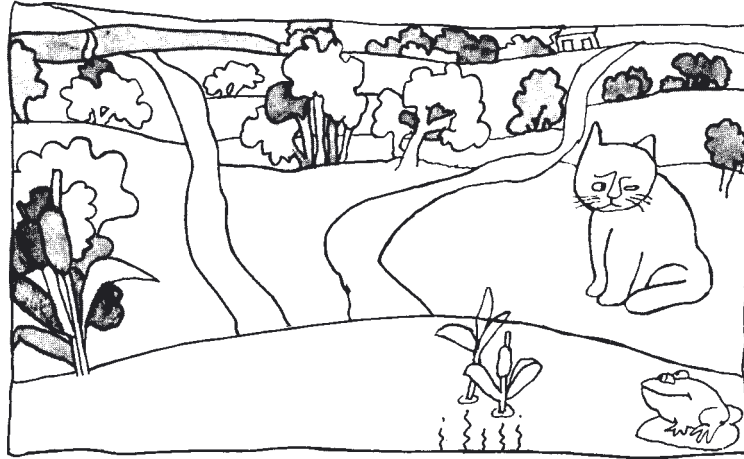
Illustration: Mats Andersson.

Man kan förstås ställa frågan: vad har hänt i den ryska barnlitteraturen sedan censuren än en gång avskaffats efter kommunismens fall? Men det är en annan historia.

Bilden ovan och omslaget från *Majakovskijs* diktbok för barn, *Fyren och Eldhästen* är gjorda av *Mats Andersson*. Originalet kom 1926-27. Svensk översättning 1975, Gidlunds förlag.

Fjodor på rymmen

DÅ KOMMER EN FARBROR springande mot dem. Han är röd i ansiktet och har en mössa på huvudet. Han är nog lite över femtio. Femtio år alltså.

Farbrorn stannar och frågar:

– Vems pojke är du? Hur har du hamnat i vår by? Farbror Fjodor svarar:

– Jag är ingens. Bara en pojke rätt och slätt. Alldeles min egen. Jag har kommit hit från stan. Farbrorn med mössan blir hemskt förvånad.

– Sånt har jag aldrig hört talas om. Att barn skulle vara barn rätt och slätt. Att de skulle vara sina egna. Barn är alltid någons.

Matrosov blir arg.

– Har du hört talas om mig då?! Jag är en katt rätt och slätt! Alldeles min egen!

– Jag är också alldeles min egen! säger Sjarik. Farbrorn blir alldeles yr i huvudet. Hundar och katter som kan tala! Det är någonting konstigt med det här. Här är ingen ordning alls. Nu börjar dessutom farbror Fjodor gå till attack:

– Varför frågar ni vems vi är? Ni är väl inte från polisen?

– Nej, jag kommer inte från polisen, svarar farbrorn. Jag kommer från posten. Jag är brevbärare här. Petjkin heter jag. Jag måste veta allt för att kunna bära ut brev och tidningar till rätt personer. Vad prenumererar ni på?

– Jag tänker prenumerera på Kamratposten, säger farbror Fjodor.

– Och jag vill ha någonting om jakt, säger Sjarik.

– Och ni då? Frågar farbrorn katten.

– Jag ska inte ha någonting alls, svarar katten. För jag tänker spara.

Ur **Fjodor på rymmen** av Eduard Uspenskij. Utkom i Sovjet 1974. På svenska 1993 i översättning av Ben Hellman, Rabén & Sjögren. Illustration: Gennadij Kalinovskij.

KARIN BEATE VOLD

Snorre Säl – en norsk fabel om motstånd

Norge ble okkupert 9. april 1940. I april året etter kunngjorde nazimakten følgende:

”Bøker som skader det norske folks nasjonale og sosiale fremgang, om de blir spredt blant almenheten, kan beslaglegges og inndras uten vederlag.” Alt fra 1940 var det satt opp lister over forbudte bøker. Sensur var innført. Bibliotekene ble rammet, de større forlagene ble nazifisert i 1942/43, og deretter gikk de norske forfatterne til streik.

I DENNE SITUASJONEN kunne det likevel skje at en bok som senere ble forbudt, av forutseende bransjefolk ble gitt et høyt opplag. Ryktene spredte seg raskt i slike tider – og en del bøker fikk dermed stor utbredelse på den korte tida som var til rådighet.

En slik bok var **Snorre Sel**. En fabel i farger for barn og voksne (eller ”for voksne og barn”, som det står på originalomslaget) kom ut i november 1941. Hva vel få visste da, var at forfatteren og tegneren bak boka, **Frithjof Sælen**, var aktiv antinazist og med i den norske motstandsbevegelsen. Uansett må ryktene om boka ha gått fort, for bortimot hele opplaget på 12 500 eksemplarer var utsolgt da boka ble inndratt i desember samme år.

Det ironiske er at også nazimyndighetene i utgangspunktet lot seg fascinere. Bokas troskyldige form, i så vel tekst som bilder, hadde en umid-

delbar appell. Den lille selungen med det store hodet og de blanke øyne blunker til leseren som en Disneys Bambi å se til. Og ved utgivelsen fikk boka positiv mottakelse i naziorganet Fritt Folk og i den tyskspråklige Deutsche Zeitung in Norwegen - før myndighetene gjennomskuet satiren og slo til. Forfatteren måtte forklare seg, men spilte uskyldig. Ikke bare det, i 1942 ga han til og med ut enda en allegorisk fortelling i barnbokformat, **Tre kalde karer**. Et vintereventyr i ord og farger, var bare mer forsiktig med virkemidlene. Sælen hadde planlagt en trilogi i denne sjangeren, men i 1944 måtte han flykte til England. Den tredje i rekken, **En motig maur**, kom først ut i 1948.

Snorre Sel er den eneste norske barneboka som ble forbudt og inndratt, selv om skjulte budskap

også ble smuglet inn i andre bøker i krigstida. (Barn og bøker, en bok fra 1938 om barnelitteratur og lesning utgitt på det arbeiderbevegelsens Tiden Norsk Forlag, ble derimot satt på liste over forbudte bøker, i den fantes åpne antifascistiske holdninger.)

For barn er Snorre Sel en spennende og levende dyrefortelling i bilder om selungen som lærer å klare seg mot dødelige farer i ishavet, særlig representert ved spekkhoggeren Glems og et par ondskapsfulle måker. For voksne var allegorien klar nok. Isflakene der selfamilien bodde, hadde omriss som Norges-kartet, og den sultne Glems var den grådige okkupasjonsmakten, mens måkenes gule flekker over øynene viste til de rød-gule merkene med solkors som medlemmer av nazipartiet Nasjonal Samling bar. Lest som allegori over situasjonen i Norge, kunne datidas lesere rask plassere den farlige isbjørnen som Sovjet-Unionen og den snille hvalrossen, onkel Bart, som Norges allierte, England. Han blir også redningen for den lille Snorre, og sammen lurte de Glems i en felle, og fortellingen

munner ut i et solskimrende bilde på fred og seier. Til og med et seierssymbol som H7-merket, selve kong Haakon VII's signatur, var smuglet inn i en av illustrasjonene, lett å avsløre for en okkupert nasjon i 1941, nokså usynlig i dag, mens det fins på et skjell midt på s. 22.

Samtida mottok boka etter sin hensikt; den var rettet mot voksne som ledd i motstandskampen. Men Snorre Sel fikk etter krigen også sin rettmessige plass i barnelitteraturen, den kom i nye opplag, den ble oversatt til flere språk; i Sverige kom den i et opplag på 60 000. Boka ble en klassiker som uttrykk for motstand mot autoritær overmakt; i 1988 hadde den kommet i et samlet opplag på 125 000. Og i 2005 ble hele Frithjof Sælens allegoriske trilogi fra krigstida gitt ut på ny med støtte fra Norsk kulturfond.

Litteratur:

Kari Skjønberg: **Snorre Sel i Hjemmefronten – et 40 års minne**, i: Bokbladet, nr 4, 1981

Tone Birkeland, Gunvor Risa, Karin Beate Vold: **Norsk barnelitteraturhistorie**. 1997/2005

Kari Skjønberg: **Okkupasjonstiden og norsk barnelitteratur** i Bjarte Birkeland m fl: Nazismen og norsk litteratur. 2 utg., Oslo 1955.

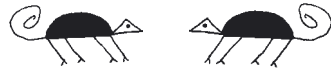
I Sverige kom **Snorre Säl** ut först efter kriget, 1946. Den utgavs av Gebbers förlag i översättning av Ulrika Widmark. En bok för allas nytugåva kom år 2004.

Snorre dröjde inte med att ta ett nytt skutt. Innan Glufs hunnit hämta andan, hade Snorre gjort en stört dykning och simmade nu som en pil genom vattnet. Men Glufs var tätt efter.

Glufs skrattade skadeglatt. Nu var den lilla stackaren såld! För Glufs visste, att under vattnet var han den skickligaste simmaren.

Ho-ho – det här skulle bli herrskapsmiddag. Jojo mänsan. Han spärrade upp gapet och och beredde sig att sluka Snorre. Och Snorre som märkte att Glufs vann på honom, simmade för brinnande livet. Han måste klara sig – men hur? Vart hade farbror Ross tagit vägen? Snorre var nästan alldeles utpumpad. Glufs skrattade ondskefullt.

BEVERLEY NAIDOO

Att lyfta apartheidens stenar

– Sydafrikansk barnlitteratur

”Historien om den sydafrikanska barnboksutgivningen är på många sätt historien om den brittiska kolonialismens inflytande, den afrikandiska nationalismen och de förbud och den utstötning som drabbade svarta sydafrikanska författare (speciellt de som skrev för barn).”

Amandla Ebali: Berättelsens makt, en utställning om sydafrikanska barnböcker på Sydafrikas nationalbibliotek, september 2004 – januari 2005

AMANDLA EBALI INVIGDES i Kapstaden under IBBYs (International Board on Books for Young People) första kongress någonsin på den afrikanska kontinenten. Denna historiska utställning, som omfattade nästan två sekel, gav besökarna en inblick i hur barnböcker både reflekterar och skapar våra synsätt. Jag blev glad över att finna att mina två första sydafrikanska romaner fanns med, trots att de hade skrivits i exil och getts ut i Storbritannien. *Journey to Jo’burg* (1985) hade varit förbjuden i mitt hemland till 1991, året efter *Nelson Mandelas* frigivning. Och trots att dess fortsättning *Chain of Fire* (1989) hade undgått förbud skrev en sydafrikansk recensent:

”Denna ovanligt starka och gripande roman borde vara obligatorisk läsning i alla Sydafrikas skolor för vita. Så kommer det inte att bli.”
/Pat Schwartz, SA Weekly Mail, 30 juni 1989/

Censurens ansikten

Det fanns en censureringskultur som inte bara fungerade genom officiella kanaler, utan som var djupt rotad hos barnlitteraturens ”väktare”. När jag 1991 för första gången fritt kunde resa tillbaka till Sydafrika inträffade något som bekräftade detta. Jag frågade chefen för en större enskild organisation som sände böcker till skolor för svarta om min nu inte längre förbjudna bok *Journey to Jo’burg* skulle inkluderas. Nej, svarade hon mig, och utan att skämmas tillade hon att det gruvbolag som sponsrade dem skulle tycka att berättelsen var ”alltför politisk”! Det tog ytterligare femton år innan denna lilla bok, som nu firar 21 år i tryck, år 2006 godkändes av undervisningsministeriet för användning i skolorna.

Jag föddes i Johannesburg under andra världskriget och de böcker som fanns i mitt engelsktalande

hem och i skolorna för vita gjorde klart för mig att Europa, även om det låg 1000 mil bort, var centralt för ”vår” medvetenhet. De flesta berättelser jag läste i min barndom – vare sig de var skrivna av *Enid Blyton*, *George Macdonald*, *Perrault* eller *bröderna Grimm* – uppmuntrade mig till att fantisera om en europeisk värld. Den första bok som fick mig att inse att böcker kan handla om verkliga livet utspelade sig också i Europa. De var *Anne Franks dagbok*. Som barn till en judinna inbillade jag mig att om jag hade varit född i Europa skulle Annes öde ha varit mitt. Jag grät för hennes skull, utan att se apartheidens hårda verklighet runt omkring mig... utan att inse att jag också deltog i ett brott mot mänskligheten.

Osynliggörandet

Inte en enda av de böcker jag läste som barn visade mig apartheidens verklighet. I själva verket var böckerna en del i den process som gjorde svarta sydafrikaners erfarenheter ”osynliga” och ”ohörbara”. På den tiden var de flesta barnböcker på engelska utgivna i Storbritannien, och majoriteten av de berättelser som utspelade sig i Afrika handlade om djur. Första gången jag kom i kontakt med traditionella afrikanska sagor var i europeiska sagosamlingar. Jag älskade också de amerikanska sagorna om *Bror Kanin*. Men det var inte förrän många år senare, då jag läste förordet till en mycket fin återberättelse gjord av den store afroamerikan-ske författaren *Julius Lester*, som jag insåg att *Bror Kanin* hade sitt ursprung i den afrikanska illmariga lilla haren. *Bror Kanin* hade hållit hoppet levande för miljoner slavar. Till och med mäktiga och starka djur kunde överlistas!

Övriga djurberättelser för unga engelsktalande läsare var huvudsakligen ”pojkböcker”, som byggde på enkla berättelser om jakt och äventyr i bushen. Min bror hade den mest kända – *Jock of the Bushveld* av *Sir Percy Fitzpatrick*, publicerad första gången 1907 och i bokhandeln allt sedan dess. Hunden *Jock* beskrevs som mycket intelligentare än någon av de svarta karaktärerna. När svarta personer förekom i de här berättelserna porträtterades de i regel som vildar, tjänare eller komiska pajaser. Medan djuren ofta förmänskligades förråades de svarta i huvudsak.

Illustration av Nikolaas De Kat ur Mandelas sagobok. Bilden ursprungligen gjord till Natiki, en saga från Namaqualand, återberättad av Gładien Kotzé.

De flesta berättelser för barn skrivna på afrikaans utspelade sig också på den lantliga ”velden” och handlade om djur. Vi läste dem på afrikaanslektionerna i skolan. Jag kommer ihåg att jag till och med grät över ett dött djur (Var det ett gammalt lejon, eller en åldrad babian?) som hade förekommit i en serie. Andra berättelser handlade om stoiska afrikandefamiljer som hjältemodigt gav sig i kast med ”pionjärlivets” utmaningarna i bushen. Litteraturen på afrikaans bidrog under den första hälften av 1900-talet till att språket stärktes. Att finnas i tryck gav respekt och hjälpte till att skilja det från dess holländska ursprung, och det främjade den afrikandiska identiteten.

Opositionell utgivning

Det var i denna kontext den ”oppositionella utgivningen” växte fram under 1970-talet. Ravan Press var en av de små alternativa utgivarna som genom

att släppa fram den kreativa ström av politiskt laddade, kritiska texter som kom från de svartas townships hade mycket stor betydelse. Trots att Ravan Press drabbades av förbud bidrog dess publikationer, inklusive den litterära tidskriften *Staffrider*, till att skribenter och läsare kunde föra en kritisk debatt och utveckla en litterär kultur som tog fasta på verkligheten under apartheid. Staffrider öppnade dörrar. Den älskade historieberättaren/författaren/dramatikern *Gcina Mhlope*, som idag är författare till många barnböcker, inklusive *Stories of Africa* (2003), och en stor läsambassadör, fick till exempel sina första dikter publicerade i den.

Samtidigt som det mesta av denna radikala utgivning riktade sig till en vuxen läsekrets, var det de unga svarta som 1976 ändrade historiens gång. Med sitt uppror mot apartheid – många hundra skjutna till döds, många tusen fängslade och andra som flydde utomlands – krävde de att bli hörda. Ett exempel på Ravans betydelsefulla tidiga utgivningar för barn var *The Story of Mboma as told to Kathy Bond* av *Mboma Dladla* (1979), illustrerad av *Mboma* och hans vän *Mdidiyela*. Orden var enkla, vibrerande och chockerande. För första gången kunde man här höra en ung svart pojke – en barnarbetare – som berättade sin egen historia.

Några år senare, under undantagstillståndet, när återigen många tusen unga svarta sydafrikaner fångades i ett brinnande, hetsigt motstånd, gav Ravan ut *Two Dogs and Freedom: Children of the Townships Speak Out* (i samarbete med *The Open School*, 1986). De unga människornas ord, återgivna med deras egen handstil och deras egna illustrationer, kunde inte förnekas. De skrev i egenskap av vittnen till sitt eget förtryck.

Svart verklighet

På Ravan Press insåg man också att det helt saknades skönlitterära böcker för unga människor om apartheidens verklighet, och 1984 publicerades *Father Come Home* av *Esk'ia Mphahlele*, vars självbiografiska barndomsskildring *Down Second Avenue* (publicerad i DDR 1959) var en av de böcker som öppnade mina vita sydafrikanska ögon. I *Father Come Home* berättade Mphahlele om en svart tonårspojke från landet och hans sökande efter sin

far, som försvunnit efter det att 1913 års Native Land Act drivit tusentals svarta från landsbygden till städerna i jakt på arbete. Det här var historisk fiktion som relaterade till nuet och speglade individens lidande i ett större socialt och politiskt sammanhang. Det var fullständigt olikt den historiska fiktion som den produktiva, vita författaren *Jenny Seeds* skrev i sina romaner, som var välkända både utomlands och i Sydafrika. Trots den medkänsla Seed visade för flera av de svarta karaktärerna, i ett försök till historisk ”balans”, undvek hon allt som kunde likna ett fördömande av den koloniala processen i sig.

Den kämpande tjuren

Mafangambiti, The Story of a Bull av *T N Maumela* (med ett fåtal illustrationer av *Duke Ketye*), utgiven av Ravan runt 1985, var ett genialiskt val. Första gången den gavs ut var för skolbarnen i Tshivenda. Den har allt som krävs av en klassiker men är tyvärr slut på förlaget. Livfullt berättad med fantasi och skarpsinne, hade denna berättelse om en kämpande tjur sluppit igenom censurens nät. Förmodligen hade tjänstemännen på Bantu Education Department betraktat den som en vanlig berättelse från landsbygden. Men Maumelas berättelse var i själva verket i högsta grad symbolisk och handlade egentligen om en afrikansk ande som inte lät sig kuvas och besegras, inte ens av den vite mannen och hans gevär.

Olika alternativa förlag strävade efter att publicera svarta författare och ge upprättelse åt de tystades röster. Men vid mitten av 1980-talet insåg även de etablerade förlagen nödvändigheten av att publicera berättelser som engagerade unga människor och som skildrade det samhälle man levde i. Det var ofrånkomligt att de vita författarna dominerade, trots att de utforskade mycket annorlunda världar i sina litterära verk om sin egen barndom. När apartheid bröts sönder under det politiska och ekonomiska trycket, blev skönlitteraturen en plats där man kunde överskrida gränser.

Illustration av Niki Daly ur boken *Flyg, Örn, Flyg!* En berättelse från Afrika återberättad av Christopher Gregorowski med bilder av Niki Daly (Hjulet, 2000)

”Litteraturen är, för att nu ta ett exempel, den konstform som är svårast att kontrollera utifrån, därför att den blir till i avskildhet. För att skapa litteratur krävs bara en människa, en penna, ett rum, lite papper. (Rummet är för övrigt inte absolut nödvändigt). ”

Salman Rushdie

David (1986). Samtidigt som hon på ett levande sätt beskrev Cape Flats dystra fattigdom, hyllade hon sina karaktärers medmänsklighet. Det här var en författare som skrev ”inifrån” ett samhälle som var illa åtgånget av apartheiden. I sin till stora delar självbiografiska roman **92 Queens Road** (1991), om en färgad flickas uppväxt i Kapstaden, tränger huvudpersonens naiva men skärsådande ögon på ett djupt och gripande sätt in i apartheidens tystnad.

Fördomar och diskriminering av olika slag vävdes in i många berättelsers struktur, både direkt och indirekt. I **A Cageful of Butterflies** (1989) berättar **Lesley Beake** om en verklig Mponyane, en person som varken kunde höra eller tala ”men han gav”. Hennes gripande berättelse **Song of Be** (1991) utspelar sig bland Namibias ofta föraktade Ju/’hoansi-folk. Och i **The Day of Kugel** (1989) kastar **Barbara**

Ludman sin amerikanska tonåring huvudstupa in i Sydafrika mitt under Soweto-upproret 1976. **Paul Geraghty** och **Lawrence Bransby** skapar båda två i **Pig** (1988) respektive **Homeward Bound** (1990) en skolmiljö där en vit tonårspojke förändras genom att lära känna en svart person.

Men hur lyhört dessa och andra mycket duktiga författare av ungdomsböcker än utforskade ämnet, kunde de inte mäta sig med styrkan hos Mafang-ambiti när det gällde att uttrycka de djupa känslor och den vrede som förtrycket skapade i människors själar. Det fanns en djup klyfta mellan de flesta unga svarta sydafrikaners faktiska erfarenheter och det böckerna skildrade.

Den icke-rasistiska skoltidskriften UPBEAT (grundad av den enskilda organisationen SACHED) spelade en ovärderlig roll genom att uppmuntra sina läsare till att skriva och skicka in sina egna berättelser. Deras erfarenheter blev bekräftade i tryck och ungdomarna uppmanades att läsa böcker, även vuxenböcker som kunde ha något att säga dem, och ibland publicerades utdrag ur böcker i serietidningsformat. Författaren och aktivisten **Chris van Wyk** var mycket involverad i arbetet och gav tillsammans med **Lizeka Mda** ut en imponerande samling berättelser: **Voices from Young Africa: the best writing from UPBEAT readers** (1991).

Nya utmaningar

Förlagsvärlden efter 1994 styrs av marknaden. Vem har råd med böcker och vem köper dem? För majoriteten av unga sydafrikaner är enda chansen att läsa böcker genom skolan eller biblioteken. Men ännu är det sällsynt med böcker i skolorna, och i Soweto, till exempel, servar färre än tio bibliotek en befolkning på tre miljoner.

Den starka respons som jag den senaste tiden har fått av skolbarn i Johannesburg som hade läst min roman **No turning back** (1995), säger mig att med bra undervisning och tillgång till böcker som speglar deras värld kan man få barn att vilja läsa. Men ser vi till hur det förhåller sig idag med läsandet generellt sett i ett land med elva modersmål, är utmaningarna enorma, däribland inbegripet den stora avsaknaden av läskultur. Detta är fokus för Cape Town’s Centre for the Book, på vars hemsida

det finns en utomordentlig artikel om ämnet skriven av författaren **Elinor Sisulu** (2004).

Sisulu har skrivit den gripande boken **The Day Gogo Went to Vote** (1996), illustrerad av **Sharon Wilson**, om en ung flicka och hennes mormor, som är bestämd att göra sin röst hörd i Sydafrikas första demokratiska val. Den publicerades först utomlands och gavs därefter ut i Sydafrika av Tafelberg på ett antal inhemska språk. Det är en viktig bok, som fångar ett historiskt ögonblick genom ett barns ögon. Under apartheidepoken visade de flesta bilderböcker ingenting av vad apartheiden gjorde med barnens liv. Det fanns några få undantag i böcker som publicerades utanför Sydafrika. Ett nyfiken litet barn kan kanske ha frågat en förälder eller en lärare varför den unga Jafta i de fantastiska böckerna om **Jafta** (1981) av **Hugh Lewin**, illustrerade av **Lisa Kopper**, inte kunde bo med sin pappa i staden. Liknande frågor ställdes kanske av mycket frågvisa läsare av **Rachel Isadoras At the Crossroads** (1991), där en grupp barn väntar hela natten på att deras pappor som har jobbat långt borta i gruvorna ska komma hem.

Bilderböcker

Av de sydafrikanska bilderböcker som publicerades under apartheiden betraktar jag tre som ”milstenar”. **Our Village Bus** (1985) av **Maria Mabetoa**, illustrerad av **Mzwakhe** – båda svarta sydafrikaner – är en humoristisk berättelse om en buss full med livliga individer som har väldigt praktiska lösningar på problemet med en läckande buss ute på en enslig lerväg. Personernas okuvliga entusiasm underminerar på ett subtilt sätt den stereotypa bilden av osofistikerade landsbygdsbor. **Charlie’s House** (1989) av **Reviva Schermbrucker** och illustrerad av **Niki Daly** tar med läsaren till kåkstaden där Charlie bor tillsammans med sin mamma och mormor. Boken tillägnas en verklig Charlie Mogotsi som bodde i ett skjul i sex år. Boken visar på människans återhämtningsförmåga och hyllar barnets kreativa fantasi och drömmar. Den tredje boken, **Ashraf of Africa** (1990) av **Ingrid Mennen** och **Niki Daly**,

illustrerad av **Nicolaas Maritz**, utmanade den traditionella stereotypa bilden av afrikanska barn som bor i bushen tillsammans med de vilda djuren. Ashraf, som bor i en stad som är lika spännande som jungeln, har bara sett lejon i en biblioteksbok! De två sistnämnda böckerna publicerades båda två senare utomlands.

illustrerad av **Nicolaas Maritz**, utmanade den traditionella stereotypa bilden av afrikanska barn som bor i bushen tillsammans med de vilda djuren. Ashraf, som bor i en stad som är lika spännande som jungeln, har bara sett lejon i en biblioteksbok! De två sistnämnda böckerna publicerades båda två senare utomlands.

Nya grepp

Tidigt på 1990-talet utformades Little Library-serien, som så småningom blev **Cambridge Little Library Reading Kit** (1996). Processen inleddes med workshops där svarta och vita författare, illustratörer, förläggare och lärare samarbetade. År 1991, då jag för första gången efter tjugosex år i exil fritt kunde resa tillbaka till Sydafrika, blev jag inbjuden att delta i en av dessa. Positiva bilder av svarta barn sågs nu som det viktigaste och ett uttalat fokus låg på folksagor, humoristiska berättelser och lågmälda vardagsäventyr.

Det är i första hand organisationer som Early Learning Resource Unit (ELRU) och Project for Alternative Education in South Africa (PRAESA) som har publicerat böcker som ger röst åt de barn som annars nästan aldrig förekommer i barnböcker. Författaren och konstnären **Reviva Schermbrucker** har varit aktiv i båda organisationerna. Hon har skapat och varit samarbetspartner till en rad böcker som lyckas vara roliga samtidigt som de skildrar vardagens hårda verklighet för många barn. Hon är också den fantasifulla skaparen av **An African Christmas Cloth** (2005), en broderad adventskalender som myllrar av historier och visuella kvickheter.

Både ELRU och PRAESA stödjer flerspråkiga projekt, trots det är den nakna sanningen att förläggare får kämpa för att kunna publicera böcker på sydafrikanska inhemska språk. Samtidigt som en utgivning på flera språk är mycket viktig för utvecklingen av läsandet, är man speciellt i de extremt fattiga landsbygdsområdena mycket beroende av bidrag från organisationer som First Books in Print och Biblionef. På IBBYs kongress i Kapstaden 2004 visade New Africa Books upp en fantastiskt rik samling av böcker på flera språk, skapade

Om vry en met
menswaardigheid
groot te word

To grow up in
freedom and with
dignity

Ukukhula
ngokukhululeka
nangesithunzi

Ukukhula
bekhululekile
benesidima

Ukukhulela
enkhululekweni
nangesithunzi

Go golela toko-
logong gape ka
serithi

Ho holela
tokolohong le
seriting

Go gola ka
tokologo le ka
boipelo

Kukhuliswa
ngenkhumuleko
kanye
nangesizotsa

U alutshela
mbofholowoni na
u vha na tshirunzi

Ku kula eka-
ntshunxeko hi
malwandla

av författare och illustratörer från hela kontinenten. Två år senare fanns inte denna serie längre.

En helt ny värld

Sammanfattningsvis kan sägas att skönlitteraturen i dagens Sydafrika skildrar en helt annan värld än den som skildrades i min barndoms böcker. Urbana miljöer tävlar med landsbygdsmiljöer i ett land i förändring, där många nya möjligheter öppnar sig. När min dotter *Maya* och jag tillsammans skrev *Baba's Gift* (2004), illustrerad av *Karen Littlewood*, speglade miljön självklart det nya Sydafrika. Den resa våra barn gör med sin mormor, från hembyn till staden vid havet, innehåller inga av det gamla apartheidsystemets faror och risker, och barnen är fria att skaffa sig nya vänner på stranden. Vardagens dramatik finns på annat håll. I *The Great Tug of War* (2006) har jag även gett efter

*”Vilka vi än är
måste vi lyssna
till rösterna
från de yngsta
och minst
inflytelserika
medlemmarna
av vårt
samhälle.”*

(*Beverley Naidoo*)

för lusten att återberätta några av de djurberättelser jag älskade som barn. Och jag har valt att förlägga några av mina senaste romaner utanför Sydafrika: *The Other Side of Truth* (2000) och *Web of Lies* (2004) utspelar sig bland nigerianska flyktingar i London, och *Burn My Heart* (kommer 2007) utspelar sig i 1950-talets Kenya. Men vi ska inte lura oss själva. Den nya politiska friheten kan inte sopa bort gårdagens och dagens verkligheter. En del menar att aids har tagit över efter apartheid och författare har nu börjat utforska ämnet. Den fantasifulla romanen *Skyline* (2002) av *Patricia Schonstein Pinnock* är full av berättelser om de nya afrikanska migranterna och utmanar läsaren att se den begynnande främlingsfientligheten. När vi nu fortsätter framåt tror jag att vi måste förstå varifrån vi kommer. Därav min eget behov av att skriva *Out of Bounds* (2001), sju berättelser som utspelar sig i olika decennier, och som täcker min livstid genom apartheid och in i ”post-apartheid”. Som ärkebiskop Tutu säger i förordet: ”Det finns ett odjur inom var och en av oss och ingen kan säga att vi aldrig någonsin skulle kunna göra oss skyldiga till sådan ondska.”

Nya svarta författare behövs

Apartheid och en migrerande arbetskraft splittade de svarta familjerna och skilde männen från deras fruar, föräldrar från deras barn. Samtidigt som det är häpnadsväckande att så många svarta sydafrikaner lyckades behålla sin värdighet och sin mänsklighet inför denna förödelse, har apartheid efterlämnat ett förfärligt arv. Utnyttjandet av kvinnor och barn är en del av detta. En annan är att många svarta lärare och deras elever förlorade

Träsnitt av Sophie Peters ur *Mafia and the aeroplane* av Max Sed

respekten för varandra när de unga vände sig emot sina apartheidskolor. Relationen mellan generationerna bröt samman, något som inte är så lätt att reparera. Detta sammanbrott ligger till grund för *Mafia and the aeroplane* av *Max Sed* (Maren Bodensteins författarnamn), illustrerad med träsnitt av *Sophie Peters* och utgiven på engelska och afrikaans

1994, samma år som våra första demokratiska val hölls. Det är en vackert berättad historia om unge Mafia, som bor på gatan, och en vis gammal man som lär honom saker om flygplan, byggnader och mycket, mycket annat. Jag önskar att den skulle få färdas genom vartenda klassrum och vartenda bibliotek i detta land, och att dess ord skulle översättas till alla våra modersmål. *Sophie Peters* gripande, kraftfulla bilder behöver ingen översättning. De uppmanar oss att se efter en gång till...

som i en spegel. Det här är vi. Det här är vår värld. Vad har vi att säga om den? Tyvärr gjordes bara en upplaga av denna lilla bok. En begravd juvel, precis som *Mafangambiti*. Har vi verkligen råd att vara så slösaktiga?

Men det viktigaste av allt är att vi behöver en generation av nya författare som speglar vår mångfald. Speciellt stort är behovet av många fler svarta författare, som till exempel *Zachariah Rapola*, författare till *Stanza on the Edge* (2001), vars berättelser kallar på, och inspirerar, tidigare uteslutna läsare och författare. Vilka vi än är måste vi lyssna till rösterna från de yngsta och minst inflytelserika medlemmarna av vårt samhälle. Vår nya demokrati borde dömas utifrån hur alla våra barn behandlas. Litteratur som med fantasins hjälp ger oss de unga människornas erfarenheter har en viktig roll att spela.

Bilderboken **”the rights of a child”** med barnkonventionen på Sydafrikas elva officiella språk.

”Gogo var gammal, men hennes ansikte sken som nya blanka läderskor. Hennes händer var stora och vana vid hårt arbete, men de var snälla. Gogo lade sina händer på *Malusis* axlar och sa: ”Jag behöver någon som kan hjälpa mig idag!”

Ur bilderboken **Ta det lugnt Songolo** med text och bild av *Niki Daly*.

Överlevare

SADE SLÄPPER JUST NER engelskboken i skolväs-kan när mamma skriker. Två skarpa knallar sliter sönder tytnaden. Hon hör sin pappas vilda Skrik, först stiga sedan falla.

”Nej!Nej!”

En vrålande bilmotor och ljudet av tjutande däck överröstar honom. Skolväskan ramlar ner från sängen, böcker och pennor trillar ut på golvet. Hon rusar till verandan, tränger sig förbi Femi i hallen. Han är stel av skräck.

”Mama mi?” viskar hon.

Pappa står på knä vid uppfarten. Mamma ligger liksom hopkrupen mot honom. Ett naket ben pekar rakt fram. Pappas starka händer griper tag i henne, försöker hejda det växande scharlakansröda monstret. Men det har redan spridit sig nerför den vita sjuksköterskeuniformen och fläckar marken omkring den.

Några få sekunder, det är allt. Efteråt ska det alltid kännas som mycket längre.

Ur **På andra sidan sanningen (The other side of truth)**, Natur och Kultur, 2004.

Av Beverley Naidoo finns även följande böcker översatta till svenska:

Vandringen till Johannesburg, översättning Elsa Svenson, Bonniers 1991. **En brinnande kedja**, översättning Rebecca Alsberg, Bonniers 1990. En slags uppföljning till På andra sidan sanningen kom 2004 med titeln **Web of Lies**. Den är ännu inte översatt till svenska.

En fullständig förteckning över Beverly Naidoo's böcker inklusive en lista på de böcker hon nämner i sin artikel, finns på www.macondo.nu, fliken Barn/ Den hemliga trädgården Där kan man också hitta Naidoo's artikel i originalsckick, på engelska.

Rwanda 94- I. Illustration av Véronique Tadjó, gjord speciellt för Den hemliga trädgårdens temaskrift om censur, diktatur och förtryck. Tadjó har skrivit en bok om folkmordet i Rwanda, "The Shadow of Imana: travels in the heart of Rwanda, Heinemann 2002. (originaltitel: L'Ombre d'Imana).

Ayanda –den lilla flickan som inte ville växa upp

AYANDA VAR EN JÄTTELITEN FLICKA. Hon log alltid och verkade vara väldigt lycklig eftersom hon alltid hade sina föräldrar, sin mormor och sin lillebror i närheten. Hon avgudade sin pappa.

Men en dag utbröt ett hemskt krig. Ett idiotiskt krig. Hennes pappa blev tvingad att gå med i armén och kämpa för deras kung. Hennes familj fick inga nyheter från honom under hela kriget. Sen kom meddelandet att kriget var över. Byns män kom hem stolta. Varje gång en av männen kom hem var det en allmän lättnad. Ayanda väntade otåligt på sin pappa, hon skulle bli så glad att få återse honom igen. Hon tänkte på alla de saker de skulle kunna göra tillsammans.

Han kom aldrig tillbaka.

Ayandas hjärta brast. Hon grät hela tiden. Ingen kunde trösta henne. Det var som om hon aldrig skulle bli glad igen. Hennes sorg blev till ilska: – Varför blev pappa dödad i kriget, han som är så snäll och ödmjuk? Det är alldeles för orättvist! Då beslutade hon sig för att genast sluta växa.

När någon frågade henne:

– Ayanda, hur kommer det sig att du är så liten?

Så svarade hon helt enkelt:

– För att vuxna är elaka. De bara krigar och dödar varandra. Jag vägrar att vara som dom.

Åren gick och de andra flickorna i byn växte och blev vackra. Men Ayanda fortsatte att vara jätteliten.

– Ifall du fortsätter vara sådär liten kommer du aldrig kunna gifta dig! Sa hennes kompisar för att retas.

– Det bryr jag mig inte om!

En kväll blev Ayandas mamma sjuk. Allvarligt sjuk. Hon togs till ett sjukhus i en stad långt från byn. Läkarna bestämde att de skulle behålla henne där tills hon blev helt frisk.

Trots sin höga ålder blev Ayandas mormor tvingad att ta hand om hushållet. Hon var svag och hade ofta ont i ryggen. Det gjorde att hushållssysslorna blev svåra. Ayanda blev ledsen av att se hennes mormor ha ont.

– Ifall jag bara vore lite större skulle jag kunna hjälpa mormor att ta hand om huset, tänkte Ayanda.

Hon växte lite grand, bara sådär lagom så att hon kände sig lite starkare. Full av energi kunde hon snart ta över mormoderns plats i huset.

Så varje gång Ayanda behövde vara lite större för att kunna göra än den ena än den andra saken, växte hon lite mer.

Men en olycka kommer sällan ensam, medan

Ayanda som liten flicka

Ayandas mamma låg på sjukhus, dog mormo- dern.

Ayanda blev helt ensam med sin lillebror. Trots hennes stora sorg samlade hon sig eftersom hon hade ansvaret för den lille nu.

Hon tvättade honom, klädde honom, lagade mat och tvättade hans kläder. Hon gjorde sitt bästa men mot slutet av dagen var hon så utmat- tad att hon inte visste ifall hon skulle kunna fortsätta såhär.

– Jag tror att jag måste växa ännu mer för att kunna ta hand om min lillebror. Åtminstone tills mamma kommer tillbaka.

Och det gjorde hon.

När Ayandas mamma äntligen kom tillbaka från sjukhuset fann hon sitt hus rent och städat och hennes son var vid god hälsa. Hennes dotter hade vuxit så mycket att hon knappt kände igen henne.

Från och med nu var Ayanda en av byns vack- raste flickor. Men när folk såg henne sade de:

– Du borde verkligen sluta att växa nu, Ayanda, annars kommer du aldrig hitta en make i din storlek!

– Det bryr jag mig inte om!

Ända sedan mammans återkomst hade Ayanda mycket mer fritid. Men hon utnyttjade den inte. Hon föredrog att tillbringa många timmar med att hjälpa grannarna, tiggarna eller den gamla handlerskan som alltid hade problem med att bära sina tunga fruktkorgar.

En morgon när alla var upptagna med sina saker, hörde man pistolskott.

En hord banditer kom in i byn. De hotade byborna och tvingade dem att ta fram sina pengar, smycken och värdefulla saker.

– Lystring allesamman! Ifall ni försöker att behålla minsta lilla mynt bränner vi ner byn och dödar er allihop!

Medan kvinnorna och männen skakade av rädsla och gick till sina hus för att hämta det banditerna krävde av dem, gick Ayanda runt från hus till hus för att organisera en motståndsrö- relse. Men byborna var alldeles för rädda för att våga stå emot inkräktarna.

Ayanda som jätte

– Jaha, sa Ayanda, då får jag väl stå upp emot banditerna alldeles ensam. Men då måste jag verk- ligen växa jättemycket mer. Jag är säker på att ifall jag var lika stor som ett baobab-träd så skulle jag kunna jaga bort de här männen ifrån byn.

Hon växte jättefort. Även när hon inte längre fick plats i huset så ville hon växa ännu mer. Hennes ben var enormt stora. Till slut, när hon var lika stor som det hundraåriga baobab-trädet som stod mitt i byn, beslutade hon sig för att sluta växa.

Banditerna väntade tålmodigt i byn utan att hända. Bha den minsta aning om vad som höll på att hända.

Helt plötsligt så började marken att skaka. Varje gång Ayanda tog ett steg började allt runtomkring henne att röra sig, som om en grupp arga elefanter marscherade fram. När banditerna såg att Ayanda styrde sina steg emot dem släppte de sina vapen och sprang därifrån.

Men det var alldeles för sent. Ayanda var alldeles för snabb för dem, hon tog tag i banditerna, band fast dem och satte ner dem i en svinstia.

– Polisen kommer och tar hand om er snart! hotade Ayanda. Banditerna var helt övertäckta med lera där de satt mitt ibland alla grisar som sniffade på dem och var förvånande över deras närvaro.

Byborna kom fram ifrån sina gömställen, hoj- tande av glädje. De dansade runt Ayanda och hit- tade på en sång till henne som tack:

”Lilla Ayanda, Stora Ayanda,
Genom ditt mod och din godhet,
Har du räddat hela byn.
Lilla Ayanda, Stora Ayanda,
Vi beundrar dig så,
Vi och fåglarna i skyn!”

När Ayanda skulle gå hem till sitt hus, märkte hon till sin förskräckelse att hon var alldeles för stor för att komma in genom husets dörr. Hennes mamma och bror försökte med alla sina krafter att putta in henne.

Men det gick inte alls.

Den stora Ayanda var tvungen att sova utomhus den natten. Hon mådde inte bra, hon kunde knappt

andas och det kändes som att hennes armar och ben vägde ett ton var.

– Vad kommer det att bli av mig? frågade hon sig gråtande. Jag kan inte längre leva normalt.

Ayanda låg utsträckt i gräset, tittade upp mot stjärnhimlen och tänkte på sina bekymmer.

– Vad är mitt öde? Den där lilla stjärnan som skiner just bredvid månen, kan hon säga det till mig? Jag skulle så gärna bli en vanlig flicka som alla andra.

Hon sjönk till slut in i en orolig sömn.

När de första solstrålarna smekte Ayandas ansikte, öppnade hon tungt sina ögon. Till sin stora glädje kunde hon konstatera att hennes ben och armar hade krympt till normalstorlek. Hon trodde först inte att det var sant, hon var tvungen att känna på hela sin kropp och nypa sig i armen för att vara säker på att hon inte drömde.

När hon fick tillbaka sitt lugn gick hon mot huset och kunde gå in genom dörren utan några problem. Hennes mamma och bror var redan uppe.

– Titta på mig! Jag är inte längre så stor! sa hon.

– Vad du är vacker! utropade de.

Hela dagen kom bybor förbi för att beundra Ayanda och för att ge henne presenter.

Varje gång någon frågade:

– Men hur har du gjort? Vad har du gjort för att bli en så otroligt söt flicka? svarade Ayanda med ett stort leende.

Det var samma leende hon brukade visa när hon var liten och hennes pappa tog henne i sin famn.

Översättning: Ylva Lennartsson Hartmann

Denna nyskrivna berättelse av *Véronique Tadjo* beräknas komma ut i bokform under 2007 på det franska förlaget Actes Sud i Paris. Teckningarna är skisser under arbete.

JANNE LUNDSTRÖM

Om barn, spindlar och lurifaxar

SAGOBERÄTTANDET HÄR i världen har två syften. Att underhålla och undervisa.

I 25 år har jag samlat västafrikanska sagor, som är översatta till de forna europeiska kolonialmakternas språk. De sagor som jag i min tur översatt och givit ut på svenska är mer underhållande än undervisande.

Jag har avstått från sagor som är mer undervisande än underhållande. Ett antal sådana sagor (oavsett vilken genre de tillhör) har lokal anknytning. De lär ut lokala religiösa bud, tabun och ritualer, sedvänjor och beteendemönster. De kan t.ex. förklara eller stadfästa ojämlikhet mellan olika etniska eller sociala grupper. Eller mellan män och kvinnor.

Ett mycket spritt tema handlar om flickan, som vägrar att gifta sig med den man som föräldrarna har utsett åt henne. Istället blir hon förälskad i en främling, en vacker yngling - i själva verket ett monster eller en ande eller ett rovdjur, som på något magiskt sätt förvandlat sig till en yngling. Det slutar med att flickan blir uppäten. Eller med att hon lyckas fly eller blir räddad av sin bror - varpå hon villigt underkastar sig föräldrarnas diktat.

Finns det då inte några subversiva sagor i Västafrika? Sagor som manar till protest, uppbrott, motstånd, revolution?

Jo, de finns. Men de är inte många. Och de är inte alltid entydiga.

En speciell afrikansk sagogenre går under beteckningen *histoires d'enfants terribles*, berättelser om förfärliga barn. Huvudpersonerna är ofta tvillingar eller trillingar. Direkt efter sin födsel börjar de en lång rad omotiverade grymma, groteska våldsdåd gentemot de vuxna. Ofta saknar dessa sagor logik och mening - åtminstone i västerländska ögon. Ibland slutar de med att barnen griper makten. Sensmoral: våld lönar sig. Ibland slutar de med att barnen besegras eller omkommer. Sensmoral: våld lönar sig inte.

Sagor med en underdog i huvudrollen är intressanta. Sådana förekommer i vissa fabler, lurifax-sagor och magi-sagor. Underdoggen, t.ex. ett litet djur eller en liten pojke eller i sällsynta fall den förtryckta hus-trun till en lurifax, lyckas med list eller magiska egenskaper besegra större djur eller vuxna eller maken.

Dragkampstemat kan tjäna som exempel. Det har uppstått i Afrika och finns i otaliga varianter. Huvudpersonen (haren, spindeln eller någon annan lurifax) utmanar elefanten och flodhästen på dragkamp och låter dem sedan ovetande kämpa mot varandra, tills båda dör av utmattning. Temat förutsätter en underdog. En motsvarande saga om ett lejon som lurar in ett får och en get i en dragkamp skulle vara poänglös.

Ett annat exempel är olika teman om den förak-

Illustration av Véronique Tadjou ur boken *Lord of the Dance*, London, 1998. (*Le Seigneur de la danse*, Abidjan 1993)

tade, hunsade lille pojken som får upprättelse. Ett tema handlar om pojken som inte får följa med sina äldre bröder på äventyr men som gör det i hemlighet och lyckas rädda dem med sina magiska krafter. Ett annat handlar om pojken som av sin farbror blir frånlurad sina kalvar men som sedan genom spetsfundiga argument får tillbaka dem. Ett tredje handlar om pojken som tvingas lösa en omöjlig uppgift och som påstår sig kunna göra det om den vuxne först uppfyller en lika omöjlig förutsättning.

Även om underdoggen gör uppror, gör han eller hon sällan revolution. När makthavarna eller de vuxna är orättvisa eller inkompetenta, återställer underdoggen ordningen. Som i den lurifax-sagan *Det värsta*.

Den mest kände av de västafrikanska lurifax-

figurerna är Spindeln. Minst 50 folk från Guinea till Nigeria berättar spindelsagor. Men Spindelns karaktär är inte densamma i alla spindelsagor. Listig är han förstås alltid. Ibland är han klok, ibland bara dumslug. I de flesta sagorna är han glupsk, självisk, girig, opålitlig, hänsynslös, ondskefull. Ja, ibland tycks han vara en personifikation av ondskan. Men i ett mindre antal sagor – som i *Det värsta* – är han klok, osjälvisk och hjälpsam. Eller en underdog, som återställer ordningen.

Sagan *Det värsta* på nästa sida är ur **Janne Lundströms, Spindelns list**.

Det värsta

EN DAG KALLADE Himlaguden till sig Spindeln.
– Vilket är det värsta man kan råka ut för? frågade guden. Att bli falskeligen anklagad och få dåligt rykte eller att bli huggen av en huggkniv och få ett djupt sår?

– En falsk anklagelse är det värsta, svarade Spindeln utan att tveka.

– Och jag påstår att ett huggsår är det värsta! menade guden.

– Det kan uthärdas, svarade Spindeln.

Då blev guden förtörnad.

– Jag ska ge dig ett rejält huggsår! sa han. Och sedan kommer du att tycka som jag!

Ja, Himlaguden lät hämta sin största huggkniv. Han slipade eggen tills den var tillräckligt vass för att klyva ett hårstrå på längden. Sedan befallde han Spindeln att stiga fram.

Spindeln kunde ingenting göra annat än att ställa sig framför sin härskare.

Guden höjde huggkniven, måttade och högg till så hårt han förmådde.

Spindeln nästan klövs i två delar. Det var bara en liten skinnslamsa som höll ihop honom. Men han skrek inte. Han var ju tvungen att uthärda.

Näväl, Spindeln fördes till en läkare och med tiden blev han frisk. Och när han hade blivit frisk, skaffade han sig en propp. Ja, just en sådan där propp som används för att täppa till öppningen i en kalebass-flaska! Den satte han i sitt stjärthål. Sedan började han äta. I tre månader åt han all mat som han kom över. Och eftersom han inte kunde bajsas, svällde hans mage och blev stor som en elefant.

Regntiden kom. En natt blev det storm. Just en sådan natt hade Spindeln väntat på. Nu vaggade han iväg till Himlagudens palats, smög dit in och lånade gudens sandaler utan att någon såg honom.

Därefter begav han sig till det hus där gudens svärfader bodde. Han gick runt huset och in i trädgården, tog på sig sandalerna, drog ut proppen ur stjärthålet och började bajsas. Eftersom det var en stormnatt, trodde alla i huset att det var åskan som mullrade.

Nästa dag när gudens svärfader klev ut i sin trädgård för att njuta av morgonsvalkan, blev han mållös av förfäran. Hela trädgården var full av bajs. Längre stod han där, förlamad och gråtfärdig. Sedan vände han och gick tillbaka in i huset.

Ryktet spred sig. Folk strömmade till från alla håll för att beskåda förödelser.

Och så småningom infann sig Spindeln. Listig som han var pekade han på fotspåren som löpte kors och tvärs genom sörjan.

– Om man jämför fötter och fotspår, kan man finna den skyldige! föreslog han.

Nu blev det fart på gudens svärfader. Släktingar och tjänare hämtades och tvingades att sätta sina fötter i fotspåren. Alla grannar hämtades. Alla stadsbor hämtades. Alla tillfälliga besökare hämtades.

Men ingen enda hade så stora fötter att de fyllde fotspåren.

Till slut återstod Spindeln och Himlaguden.

Spindeln ropades fram. Men hans fötter var så små att de halkade hit och dit i fotspåren. Gudens svärfader körde iväg honom och skickade bud efter sin svärson.

Himlaguden tog på sig sina sandaler. Ja, just de sandaler som Spindeln hade lånat i smyg! Sedan gick han till svärfaderns trädgård och satte intet ont anande ner sina sandalklädda fötter i fotspåren.

Det gick ett sus genom folkmassan.

Himlagudens sandaler passade i fotspåren!

Och guden själv blev så förvirrad att han sprang hem. Han stängde in sig i sitt palats. Han talade inte med någon. Han åt inte på flera veckor. Ja, det var nära att han dog av skam och vanära! Till slut kom han att tänka på den tvist som hade haft med Spindeln. Han for upp och rusade iväg till Spindelns hus.

– Det var du som bajsade i min svärfars trädgård! skrek han så snart han kommit innanför dörren.

– Javisst, svarade Spindeln. Och nu vill jag veta vilket som är det värsta man kan råka ut för - en falsk anklagelse eller ett djupt huggsår?

– En falsk anklagelse, suckade guden. Du hade rätt.

BRITT ISAKSSON

”Två plantor växte upp på Hildings gård och ur dem uppstod barnlitteraturen. Den enas namn var Undervisning och den andras namn var Underhållning. Vem av dem som är först och äldst är inte gott att säga - också grottmänniskorna undervisade sina barn och berättade sagor, som fick dem att skratta och gråta.”

(Lennart Hellsing)

Det är tur att generaler inte läser barnböcker

ATT TALA OM YTTRANDEFRIHET och barnböcker kan verka flummigt, övermaga i en värld där litteraturen ständigt hotas av mörkermän. Men det är ingalunda ett felaktigt sammanhang, eftersom boken, berättandet, är livsviktigt inte minst för alla barn. Och det gäller att värna om yttrandefriheten både för berättaren/författaren och för lyssnaren/läsaren i alla åldrar.

Mod och tröst

Berättandet har fungerat som livgivare sedan tidernas begynnelse.

Vi har de subversiva folksagorna - den lille som vinner över den store. Från sagokällan i Indien till Västafrika, bröderna Grimm och de nordiska folksagorna till moderna parafraser som Snorre Säl och Den bortglömde kung Gudú. Sagor är goda gömställen - även om de verkar ideologiskt korrekta.

Vi har historierna om de sagolika hjältarna som berättades i männens hydda eller tält. Historierna om livet, kärleken och döden som berättades av

kvinnorna kring kokelden. Den palestinska författaren *Sonia Nimrs* barndomsmiljö. Upplevelser som också skapar nya berättare världen över. Som *Astrid Lindgren* i Kristins statarkök. Vivi Edström kallar *Bröderna Lejonhjärta* för motståndets saga.

Vi har poesin/ sången, som är till för alla, farlig och fruktad, för man kan döda sångaren, men aldrig orden.”La guitarra del joven soldado es mejor que un fusil”(Den unge soldatens gitarr är bättre än ett gevär), sjunger *Silvio Rodriguez*, Cuba. Och i Chile sjöng *Violetta Parra* ”Jag vill tacka livet/ som gett mig så mycket /det har gett mig ljudet /och hela alfabetet /så att jag fick orden /för tankarna jag tänker...”. I Spanien skrev *Federico Garcia Lorca* sin suggestiva ”Klagosång över en tjurfäktares död” 1935, året innan han själv dödades: ”Klockan fem på eftermiddagen /det var precis klockan fem på eftermiddagen /ett barn bar på ett vitt lakan /klockan fem på eftermiddagen ...”

Nu har vi frigörande rocktexter - och inte minst den fräcka, ordtumlande rappen.

Illustration av Zirildo, en av Brasiliens främsta cartoonister och bamboksillustratörer; som arresterades flera gånger under diktaturen på 60- och 70-talet. Bilden av elefanten publicerades första gången i Zirildos tidning O Pasquim.

Dubbla mottagare

Censuren är ett redskap för makten, i rädslan för att folk ska kunna läsa det som skrivits och skrivs. En helt befogad rädsla eftersom det skrivna finns kvar. Det är inte bara barn som tycker att en bok, som t ex *Pelle Snusk*, är farligare som bok än som något man berättar eller ser på tv, eftersom den ju ligger kvar där hela tiden. Den primitivaste av reaktioner är att bränna böckerna, helst också författarna. Bokbränningarna har varit många och stora genom tiderna i Europa, från Inkquisitionens Spanien till Hitlers Tyskland och vidare...

Att barnlitteraturen kan vara en öppning, ett andrum för trängda och förföljda författare som har något angeläget att berätta vet vi numera. Barnlit-

teraturen har alltid dubbla mottagare, den vänder sig både till de vuxna medläsarna och till barnen.

Ett exempel är Ryssland under kommunistdiktaturen, som *Maria Nikolajeva* här berättar om, med den provocerande rubriken ”Censurens solsida”. Hon skriver: ”Det var alltså möjligt för sovjetiska barnboks-författare att gömma kontroversiella ämnen, djärva psykologiska eller existentiella frågeställningar och inte minst regimkritik bakom enkla och till och med helt ideologiskt korrekta berättelser. Inte oväntat blev sagor och fantastiska berättelser en form som tillät stora friheter.” I berättandet ingår också bilden och modernismens bästa ryska konstnärer attraherades av denna frihet och drogs på 1920-talet in i ett spännande bilderboksskapande.

Salman Rushdie lättade på sin egen litterära säkerhetsventil 1991, året efter det att han drabbats av fatwan, genom att skriva den ”barnsliga” sagoboken om *Harun och Sagornas hav*; om sitt alter ego, historieberättaren Rashid Khalif, den olycklige shahen av Bla-Bla, Haruns far; om frågan ”Vad är det för nytta med historier som inte är sanna?”; om vattenandarna Omm och Menn och mycket annat...

Böcker som biter

De dubbla betydelseerna - undertexterna - gjorde att också Brasilien fick en barnlitteratur värd namnet just under generalernas och diktatorernas 60-tal. Något som både Astrid Lindgren-pristagaren 2004 *Lygia Bojunga* och hennes landsmaninna *Ana Maria Machado* (H C Andersen – pristagare 2000) många gånger har berättat om. De har också gett oss rubriken ”Det är tur att generaler inte läser barnböcker”.

Vid militärkuppen 1964 bestod det mesta som publicerades för barn i Brasilien av lärrika historier. Men precis när diktaturen härtnade 1969 kom de första barnböckerna av betydelsefulla författare som *Zirildo*, *Lygia Bojunga*, *Joao Carlos Marinho*. Sedan startade barntidningen *Recreo* och satte igång en barnlitterär lavin, som inte kunde stoppas. För-

Ur FN:s konvention om barnets rättigheter, antagen av Generalförsamlingen den 20 november 1989

Artikel 12

1. Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Artikel 13

1. Barnet skall ha rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att oberoende av territoriella gränser söka, motta och sprida information och tankar av alla slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer.

klaringen? Militären läste inte - minst av allt läste de högt för barn eller barnbarn. Makten ansåg - åtminstone till en början - att barn och deras böcker var betydelselösa.

I Argentina kom diktaturen och censuren något senare och varade till 1983, då demokratin segrade med den folkvalde presidenten Alfonsin. Då träffade jag också i Buenos Aires för första gången *Laura Devetach* och hennes man *Gustavo Roldan* och några till, som hade levt och skapat ”i inre exil”, men nu skulle få se sina böcker utgivna, böcker som anklagats för obegränsad fantasi, förvirrande symbolik, avsaknande av tydlig andlig stimulans. Militärdiktaturen i Argentina verkar att, till skillnad från i Brasilien, ha varit särskilt observant på skolområdet och slog hårt ner på allt som upplevdes som hot mot fosterlandet, där familj och religion är heliga. Om någon tycker sig finna vissa likheter med vad som händer i dagens USA, är det kanske inte helt fel. Men under förtrycket hade författargruppen i Argentina utvecklats tillsammans och blivit till en stark, fri och kreativ kraft för barnlitteraturen.

”Folk lyssnar, lägerelden brinner, någon lägger på ved, Ljuset och värmen från elden ger liv åt tankarna, sätter fart på fantasin. Att väva en sådan berättelse vore otänkbart om det inte fanns en eld intill, en lykta, ett levande ljus i huset.”

Ryszard Kapuscinski

Barnböcker högsta mode

Också i Kina är barnlitteraturen den genre som kanske mer än någon annan har förmågan att vara både subversiv och emanciperande, skriver Kerstin Johansson, som studerat dess utveckling under 1900-talet. ”Under det oskuldsfulla skenet av att vara litteratur för en målgrupp med låg social status, barnen, har den kunnat förlöjliga makten och experimentera med former och stilarter som brutit mot etablerade litterära synsätt och smak. Samtidigt har den kunnat fungera som frigörande pedagogik för de barn som fått tillgång till den.” 1930-talet blev den period då barnboken nådde största popularitet i Kina, de flesta framstående

författare skrev under perioden också något för barn, ofta i det högst förståeliga syftet att visa hur moderna de var. Barnböckerna blev högsta mode. Men där fanns ett stort problem - den bristande läskunnigheten. Den tillät inte skapandet av en barnboksmarknad i detta folkrika land förrän på 50-talet. Därför fick också serierna den stora plats som de fortfarande har.

Europas tyngsta och längsta diktatur

Spanien har haft Europas längsta diktatur med general Franco åren 1936-1976. Med mordet på poeten, konstnären, sångaren *Federico Garcia Lorca* 1936 försvann också den experimenterande barnteater, dikter, barnbok, modernismen från Spanien. Den som hade sin motsvarighet i Ryssland

”Oavsett samhälle är litteraturen den enda plats där vi, skyddade av vårt eget huvuds sekretess, kan höra röster tala om allt som är tänkbart på alla tänkbara sätt.”

Salman Rushdie

på 1920-1930-talet och faktiskt även i Kina. Först efter Francos död började en barnlitteratur växa fram. Men i Spanien fanns *Ana Maria Matute*, som inte lät sig tystas helt, en fågel Fenix. Hennes familjenamn Matute lär betyda ”de förbjudna lekarnas hus” (Casa de Juegos Prohibidos) enligt Spanska akademins ordbok, vilket kan ge läsaren många spännande associationer till hennes liv och författarskap. En spansk barnlitteratur värd namnet utvecklades långsamt först efter Francos död och blev stor under 1990-talet. Utgivningen är nu cirka 10.000 titlar per år. Barnen kryllar 2006 på de årliga bokmässorna i Madrid, Sevilla och Málaga. Den första internationella barnboksmässan i Spanien öppnades våren 2006 i Leon, premiärminister Zapateros hemstad.

Berättelser ur skuggorna

Australien, denna stora, torra kontinent, har en mängd fascinerande myter, berättade av folk som inte har ett ursprungligt skriftspråk. Och *Patricia Wrightson*, en av barnboksvärldens stora, har tagit som sin uppgift att framkalla berättelserna ur skuggorna, förmedla dem till dagens läsare och förfat-

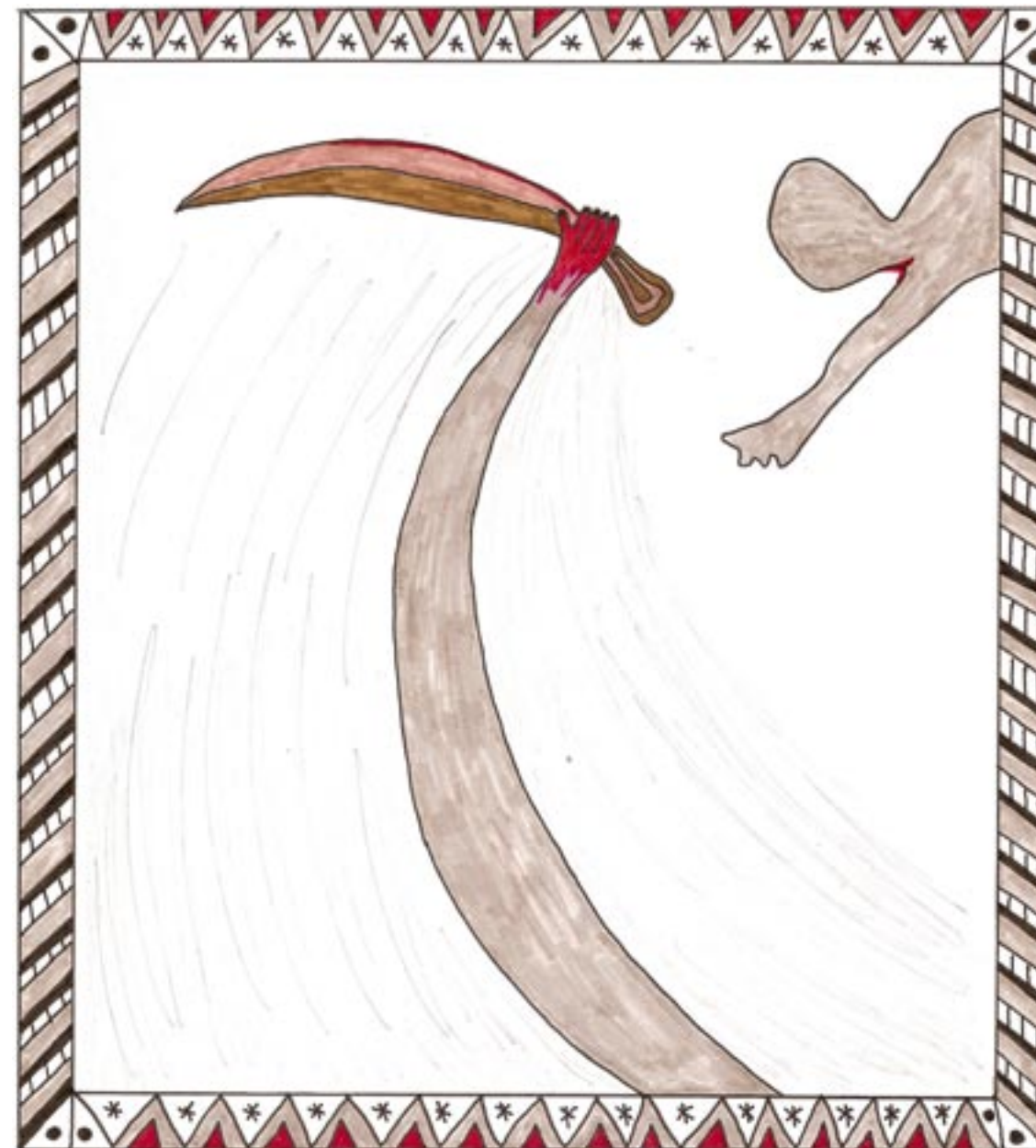
tare, få dem att vakna ur litterär förstelning och ointresse. Hon gjorde det med sin trilogi om *Wirrun* på 80-talet. Hon har fortsatt med *Shadows of Time* 1994.

En skuggtid som går från 1798, då Australien började bli vita mäns område och framåt i en tid allt överkligare för urinnevånarna - de onämnbare varelserna, de håriga och de bruna. Och för en nioårig pojke, en aborigin men med djävulens blå ögon och en trettonårig föräldralös vit flicka, dotter till en sjöman, uppfosttrad på missionsstation och som kökspiga hos vita officerare, som bevakar och utnyttjar de från England förvisade fångarna, nybyggarna. Hundra år som inte alltid varit människovänliga. Barnen representerar urkrafterna elden och vattnet... och blir till slut själva en hundraårig myt, barnen som aldrig blir gamla...

Barnlitteraturens portvakter

Beverley Naidoo, som växte upp i en helt vit miljö i apartheids Sydafrika (Johannesburg), kan berätta om dess intressanta barnbokshistoria även före 1994. Där fanns goda författare, spännande berättelser och modiga förlag, men egentligen inga icke-vita läsare. Böckerna nådde inte svarta eller färgade barn och skulle inte heller göra det. Berättelserna stoppades av censuren, som opererade inte bara genom officiella kanaler utan var djupt förankrad i sinnena hos barnlitteraturens ”portvakter”: skolläring, sponsorer, lärare, föräldrar. Självklart var de skrivna på engelska eller afrikaan. Och de kostade en orimlighet för ett townshipens barn. Men just dessa barn och ungdomar bröt upp apartheids historia, med en blodig start i Soweto 1976.

Själv skrev *Beverley Naidoo* sin första berättelse om apartheid i exil i England 1985, *Resan till Johannesburg*, bannlyst i Sydafrika ända till 1991, det år Nelson Mandela blev frigiven. Men inte förrän 2006 blev den officiellt upptagen på skolornas obligatoriska läslistor. Där vill hon också se den symboliska berättelsen av *T.N. Maumela* om *Mafang-ambiti*, den kämpande tjuren som vägrade låta sig tämjas och underkuvas av den vite mannen och hans gevär, och som 1985 gled genom Bantu Education Departments censurnät. En annan bok, *Mafia and the airplane* av *Max Sed*, publicerad på engelska

”Rwanda 94-2”. Illustration av Véronique Tadjou.

och afrikaan 1994, året för Sydafrikas första demokratiska val, vill hon placera i varje klassrum, varje bibliotek i hela landet, översatt till varje stamspråk. *Sophie Peters* illustrationer behöver ingen översättning. ”De ber oss titta en gång till...som i en spegel. Detta är vi. Detta är vår värld. Vad säger vi om den?” skriver Beverley Naidoo. Blir man inte nyfiken? Tyvärr finns boken inte längre att få tag på. Den första och enda upplagan är slut.

Dagens sydafrikanska barnlitteratur presenterar en helt annan värld än böckerna i Beverley Naidooos barndom. Landsbygdsens djungel är bytt mot stadens. Aids har ersatt Apartheid som brännbart ämne. Men kvar finns generationsklyftorna, familjesplittringen, klassmotsättningarna, fattigdomen. Liksom bristen på böcker även på Sydafrikas många officiella stamspråk och bristen på unga, svarta barnboksförfattare.

Kusliga signaler kommer nu om inskränkningar i yttrandefriheten i Sydafrika - och naturligtvis kommer det att drabba de många barnen i ”Regnbågsnationen”.

(Se tex den Sydafrikanska tidningen Mail & Guardian, www.mg.co.za)

Barnasjälens spegel

Barnboken genom tiderna har alltid ansetts varit ett redskap för uppfostran och moral, inte för äventyr och fantasi. Boken skulle vara ”barnasjälens spegel”. Som den första svenska barnboken räknas Een sköön och härligh junfgruw speghel, 1591, om dygdesamma och ogudaktiga jungfrur, tillägnad

Illustration av Véronique Tadjou ur hennes bok "Mamy Wata et le monstre"

Gustaf Vasas barnbarn Katarina, som då var sju år.

Jag har alltid tyckt lite synd om den sexårige kronprinsen, blivande Gustav III, skyddsling och elev till riksrådet och bokälskaren Carl Gustaf Tessin och Olof von Dalin. Av sina lärare fick han 1752 några handskriva, sedelärande fabler på vers och lösa tyska kopparstick hopbundna till en bok, ”Den första svenska bilderboken”, medan Tessin själv hade fått Gullivers resor med personlig dedikation redan 1744. Dess-

utom fanns Robinson Kruse, Kung Artur och Robin Hood på svenska - för vuxna. Men barnen skulle inte läsa dem.

Så småningom händer något. 1842 blev den allmänna svenska folkskolan lagstadgad. Lärarna krävde något för barnens läsning utöver katekes och psalmbok, något satt med det moderna typsnittet antikva och inte med den gamla, spretiga frakturstilen. Och 1868 kom den så, Läsebok för folkskolan med marmorerat pärmpapper och brun läderrygg, fullproppad av sagor, legender och dikter. Det fanns bilder också, för varje ny upplaga allt fler. Men folkskollärarna var inte nöjda. Mer böcker behövdes för ”vanligt folks barn”. Och böckerna måste vara bra, men billiga. Därför grundades Barnbiblioteket Saga 1899 och där kom äventyren, även om de var lite mosade: Svenska folksagor, Robinson Kruse, Onkel Toms stuga, Jorden runt på 80 dagar, Tusen och en natt, Trojanska kriget...

Och efter krigsslutet 1945 bröt den svenska barnboksfesten ut med Astrid Lindgren, Lennart Hellsing, Tove Jansson m fl. På 2000-talet är den svenska

barnboksmarknaden kvantitativt och kvalitativt imponerande med ca 1200 nya titlar per år.

Kan det hända här?

När vi läser Jeff Garretts artikel ”Några angelägna ord om censur och bannlysta böcker i USA” känner vi oss, precis som han förutsätter, självträffadigt indignerade. Han berättar om skattretande bannlysningar av amerikanska klassiker som John Steinbeck, Kurt Vonnegut och Toni Morrison. Ja, till och med Mark Twains Huckleberry Finn. Detta trots president Thomas Jeffersons klassiska ord 1776: ”Yttrandefriheten kan aldrig begränsas, den kan bara förloras”.

Fler aktuella exempel finns i American Library Journal, augusti 2006. American Library Association, som får in över 400 rapporter om bokcensur varje år, ordnar för 25:e året Banned Book Week, 23-30 september 2006, samma vecka som Bok&Bibliotek i Göteborg. Men det som händer i USA kan naturligtvis inte hända här i Sverige. Vi har ju yttrandefrihet inskriven i Grundlagen, har ratificerat Barnkonventionen och en relativt ny Bibliotekslag.

Men Jeffs Garretts varningar är berättigade: Visst kan det hända här?

Bibliotekstjänst sambindning har alltid två personer som recenserar en barnbok, en är vanlig bibliotekarie, en har anknytning till skolan. En ganska bred Granskningsnämnd rycker in och tycker till om de två är alltför oeniga. När började detta? Ingen vet riktigt: ”Det har väl alltid varit så?” Klokt i så fall, för Undervisning och Underhållning, Lennart Hellsings och barnlitteraturens två plantor (delvis lånade av Tegnér) måste båda få frodas på skolbibliotek, på läslistor och på ”marknaden”.

Vi har de senaste åren varit tvungna att arbeta för att rädda biblioteken, inte minst skolbiblioteken och barnbiblioteken, den nya bibliotekslagen till trots. Och bibliotekarieutbildningen prioriterar

inte längre bokkännedom, litteraturkunskaper. Att bibliotekens barnboksutval numera vilar på 2 x 140 ord från BTJ känns som en ganska bräcklig grund. En barnbibliotekarieutbildning värd namnet existerar inte. Läger man därtill massmediernas ointresse och okunskap, så lever barnlitteraturen och dess läsare ett ganska osäkert liv.

De farliga stillatigarna

Vi har en lagom bred och anständig barnboksutgivning i Sverige. Visst har vi? Men den kunde vara bredare och intressantare om förlagens bemästrade sin svenska självtillräcklighet och gjorde något åt sin brist på nyfikenhet på vad som händer utanför Sverige, Norden, EU...

Den stora kampen står, som Rushdie säger i slutet på Harun i Sagornas hav, mellan berättare och stillatigare. Eller som Jeff Garrett skriver: ”De som är de riktigt skyldiga i censurkriget är inte de utpekade förövarna, eftersom de inte ser sig själva som lagbrytare, utan snarast de som uppfattar hotet mot våra rättigheter och våra barns, men ändå inte agerar.”

Och lägg därtill vad den populära amerikanska ungdomsförfattaren Judy Blume anser vara den största faran med censur - självcensuren - som innebär förlusten av böcker som aldrig kommer att skrivas, röster som tystnar; författares röster, lärares röster, studenters röster - allt på grund av rädsla.

"Mor och barn på flykt undan kriget". Bild av Véronique Tadjou till Afrikagruppernas almanacka 2007.

Ur skuggorna (*Shadows of Time*)

CRACK! CRACK!
Bakom henne: hon vände sig om och drog efter andan. Något trevade efter henne, något som liknade en människa. Något som var högt som träden, gammalt och spökaktigt och vilt och vitt som dimma; och det famlade för det hade inget huvud. Sarah Jane skrek ”Äckel päckel!” och kastade sig i dammen.

Vattnet nådde henne bara till knäna. De otäcka, skrapande ljuden hördes runt hela dammen - crack-crack! crack! crack! - men den hemiska varelsen kom inte närmare. Så var pojken där, skrikande magiska ord och med eld i händerna: och ljuden slutade och den hemiska varelsen försvann. Pojken hoppade ner i dammen. Nu var hans händer tomma.

”S’Jane! Magooyan!”

”Den - gick alltså inte tillbaka till sina egna marker.” Sarah Janes röst darrade och pojken såg bekymrad på henne. Hon böjde sig ned för att plocka några näckros-stjälkar; hon ville inte visa att hon var rädd, för hon var ju äldst. När pojken fortsatte att se på henne sökte hon i gytjtjan med tårna efter de tjocka näckroslökarna och drog upp några stycken. Silverringen glittrade genom smutsen på hennes hand.

”Du borde ha den på ett snöre runt halsen”, sa pojken. ”Den kan glida av i vattnet.”

”Det är jag inte rädd för,” sa hon bestämt; men hennes röst hade slutat darra, så hon fortsatte: ”Den försvinner inte, lika lite som ditt ärr!” Hon grävde i vattnet igen.

”Då går jag,” sa pojken. ”Det måste finnas ödlor uppe på dom där klipporna.” Han klafsade upp ur dammen.

Sarah Jane trodde att han blivit sur, han hade ju kommit så snabbt till hjälp. Hon fortsatte att

samla stjälkar och lökar; men senare, medan rötterna och ödlan kokade, berättade hon för pojken om jättevågen och den stora, vita fisken och ringen i strandpölen. Han lyssnade allvarligt medan han flyttade bort maten från elden och lade på gröna löv för att hålla moskiterna borta; han skulle inte tjura nästa gång när Sarah Jane hittade vatten eller fångade fisk.

”Vad är det där för en ödla vid din fot?” frågade hon. ”Den där lilla, ser du, med det röda strecket? Den kommer fram till elden.”

”En eldödla,” sa pojken, fastän han inte visste. Ödlan var lika främmande för honom som resten av landskapet.

De talade om Dom Håriga, som kanske var farligare för barn än för vuxna. Sedan pratade de om Magooyan.

”Det är otäckt när man är ensam,” bekände Sarah Jane. ”Men den försvann snabbt när du kom. Jag skulle vilje veta vad den vill ha.”

”Jag skulle vilja veta vad den hatar,” sa pojken. ”Om vi fortsätter norrut kommer det att finnas magiska varelser som har rätt att vara just där. Kanske kan dom skicka hem den här.”

De fortsatte mot norr dag efter dag i all oändlighet, men de nya trakterna skadade dem aldrig trots att de var främlingar. Nya floder rann genom gröna lövtunnlar, och Sarah Jane lärde sig att precis som pojken lägga märke till en skakande gren, en rökslinga, en kängurus rädda skutt eller fåglarnas plötsliga flykt. På nätterna kom egendomliga andar glidande runt elden.

”Titta inte, S’Jane! Titta inte!”

”Tack för det,” sa Sarah Jane med ögonen hårt hoppressade. Men dimkvinnorna och de små, onda männen bara tittade och flöt sedan iväg. Inte ens

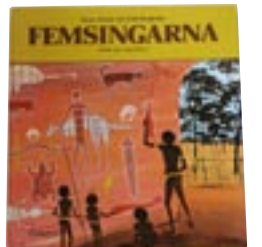

Illustration av Percy Trezise och Dick Roughsey ur bilderboken Femsingarna, översatt av Ingrid Warne, Carlsen if, 1978 (originaltitel: The Quinkins). En prisbelönt bok som handlar om urinnevännarnas, aboriginernas, mytvärld.

Det Bruna Folket syntes till. Ibland mötte barnen färska spår av dem, eller kände matdofter eller hörde röster, men de såg aldrig någon av dem.

Detta berodde på att Det Bruna Folket också undvek barnen. Rykten hade kommit söderifrån om två blåögda djävulsbarn som vandrade tillsammans. En pojke som sluppit levande ur eldens hemliga urkälla, och en flicka som förvandlats till en djävul och flugit ut över kustklipporna. Vart än barnen gick, löpte historierna före dem och skrämde Det Bruna Folket, som spanade efter deras spår och

eldar, och ibland hörde de barnens röster och skickade dessa nyheter vidare till släkt och vänner.

Patricia Wrightsons bok **Shadows of Time** utkom 1994. Är ej översatt till svenska (se vidare Britt Isakssons artikel sid. 54)

ANA MARIA MACHADO

Diktatorerna till trots

Det ovanligt stora uppsvinget av kvalitetsböcker för barn i Brasilien, den sk barnboks-boomen, började precis när militärdiktaturen var som värst. Det verkar först som en paradox, omöjlig att förklara.

HUR KUNDE EN STARK anti-auktoritär bokproduktion växa fram under så svåra omständigheter? Men så var det. Förresten hände samma sak med barnböckerna i Argentina, där stridbara författare som *Graciela Montes*, *Ema Wolf*, *Laura Devetach* och många andra följde den stig som *Maria Elena Walch* hade öppnat och de använde sin begåvning till att skapa en mycket intressant litteratur för unga läsare, i det ögonblick då militär terror svepte över landet.

Men om vi tittar närmare blir det mer begripligt.

Sedan början av 1900-talet har Brasilien haft skickliga författare som skrivit för barn. Här fanns pionjären *Monteiro Lobato*, som grundlade barnboksgenren och skrev många bra och mycket framgångsrika böcker från början av 1920-talet fram till sin död 1948. Han var också förläggare och översättare och hjälpte till att skapa en barnboksmarknad. 1930 hade en av hans böcker sålts i mer än en miljon exemplar i ett nästan illitterat /analfabetiskt land. Dessutom gjorde hans begåvning honom älskad av generationer brasilianare. Därför vande sig hela landet vid det höga litterära

krav han satte och förväntade sig att barnböcker skulle behandla sina läsare som intelligenta personer, kompetenta att förstå komplicerade berättelser, med många undertexter.

Hans berättelser pendlade obesvärat mellan fantasi och verklighet och hans gestalter kunde färdas från fantasins värld till vardagens sociala och politiska problem utan några magiska hjälpmedel. Sådant var inte vanligt på 1930-40-talen i barnböcker från många andra länder, som oftast hade moraliska eller didaktiska avsikter. Lobatos skaparkraft motsvarade lite den som engelska barnböcker (som *Alice i Underlandet* eller *Peter Pan*) och deras skapare hade och den gav senare näring åt den Latinamerikanska magiska realismen för vuxna. Dessa magiska / kreativa egenskaper, som var så typiska för Lobatos författarskap, formade generationer och präglade den bild av barnböcker som de flesta brasilianare har idag.

Dessutom hade många av den brasilianska populärlitteraturens stora namn ingenting emot att skriva för barn och ansåg det inte som en intellektuell förminskning. Här fanns alltså en god barn-

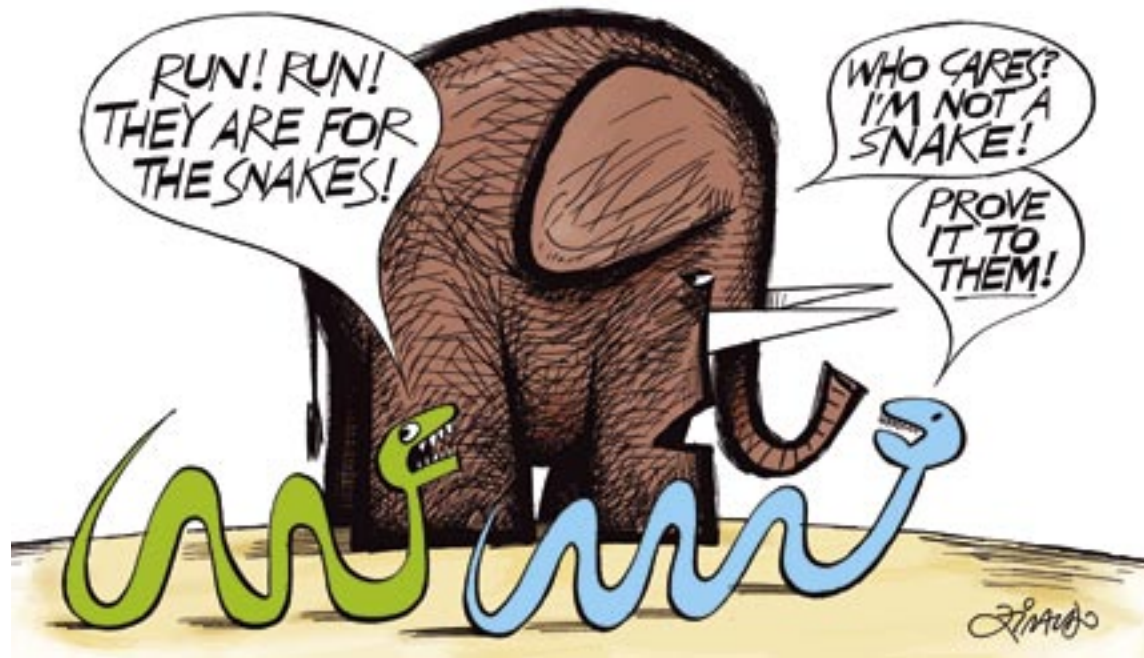

Illustration av Ziraldo till en bok av Carlos Drummond de Andrade (Historia de dois amores)

boktradition som blandade vardagshändelser eller politiska ämnen med fantastiska historier.

Efter Lobatos död 1948 uppstod en sorts ingenmansland inom barnboksområdet. För en tid vågade ingen ens försöka efterträda en så inflytelserik och stark personlighet. Det var som om barnlitteraturen i Brasilien övervintrade i tjugo år. Vid militärkuppen 1964 bestod det mesta som publicerades för barn av fåniga historier som skulle vara lärorika.

Under fyra år var den politiska regimen hård, men försökte hålla det demokratiska skenet uppe. Fortfarande fanns det möjlighet att protestera genom demonstrationer, manifest, artiklar i pressen, tal i kongressen. Men i december 1968, efter ett helt år av studentuppror, arbetarstrejker och massdemonstrationer, kom en andra kupp som stängde kongressen, arresterade massor av människor, censurerade pressen. Läget blev betydligt svårare. Och just då, 1969, publicerar några av de mest betydelsefulla namnen inom brasiliansk barnlitte-

Cartoon av Ziraldo gjord för hans tidning O Pasquim under militärdiktaturen, 1964

ratur sina första böcker – Ziraldo, Lygia Bojunga, Joao Carlos Marinho. Andra, som Ruth Rocha, Joel Rufino och jag själv började samma år publicera berättelser i en barntidning, Recreo, som såldes i kiosker över hela landet (med anmärkningsvärda försäljningssiffror på 250.000 ex /vecka) och som också fanns i många klassrum tack vare intresserade lärares medverkan.

Till skillnad från vad som skedde några år senare i Argentina, bildade vi inte en grupp eller planerade en ny rörelse. Vi var konstnärer och intellektuella som kom från en militant opposition inom andra områden och vi arbetade dessutom inte med barn. Men vi kände alla att vi borde berätta för folk vad som hände på ett sätt som de kunde förstå och inte bli bedragna av alla de lögnare som den officiella pressen skrev eller den tystnad som militären anbefalldes. Kanske det var därför vi började skriva på ett sätt som barn kunde förstå och tyckte om - symboliskt, poetiskt, humoristiskt. Precis som brasilianska musiker gjorde i sina sånger - för, som

man senare har konstaterat, det var den brasilianska barnboken och den brasilianska musiken som utvecklades till något stort under denna period.

Våra berättelser var inte bara politiska fabler. De behandlade många olika ämnen på många olika sätt. Naturligtvis var kampen för frihet och hoppet om rättvisa det grundläggande. Men vi diskuterade alla former av förtryck och misshandel, vi utmanade totalitära ideer och lyfte fram social och ekonomisk orättvisa, kvinnornas roll i vårt samhälle, folkets skaparkraft, smärtan i att inte mänskliga rättigheter respekterades, sökandet efter sanning i en mängd olika gestaltningar och i skilda historiska tider. De blev otroligt populära

Trots deras popularitet och trots militärens påtryckningar blev böckerna inte förbjudna. Några av oss arresterades (som t ex Ziraldo, Joel Rufino och jag själv), några tvingades i exil, många förlorade sina jobb. Men förföljelserna riktades

mot våra handlingar som yrkesmänniskor (som journalister, universitetslärare, jurister) inte mot våra böcker. Och vi skrev vidare - i och om exil och fängelse. Det är anmärkningsvärt att t ex Ruth Rocha kunde publicera och marknadsföra en serie framgångsrika böcker om auktoritära kungar; som den kung som skrek till alla och inte kunde lyssna; den kung som hade en ögonsjukdom och inte kunde se små människor, bara stora; den kung som inte visste något om något (den som är mycket populär igen i Brasilien, där det viktigaste ämnet i pressen under mer än ett år handlat om korruptionen i regeringen, som president Lula påstår att han inte kände till)

Jag skrev om exil och väpnat motstånd i De Olho nas Penas /Sorgens ögon, Gidlund 1983/ och publicerade också en kortroman med titeln Once upon a time, there was a Tyrant (Det var en gång en tyrann). Marinho skrev Sangue fresco (Färskt blod) om ett internationellt företag som kidnappade brasilianska skolbarn och höll dem fångna på en farm i Amazonas för att exportera färskt blod för transfusioner.

Ändå blev det inga officiella protestaktioner mot dessa barnböcker, utom hos några få skolstyrelser som bannlyste några få boktitlar, medan teater, film och särskilt sångerna/musiken utsattes för en otäck förföljelse. Och böcker för vuxna stod inför allvarliga problem. Förklaringen som experterna brukar ge till detta är att militärer inte läser - och minst av allt läser högt för sina barn eller barnbarn - och alltså inte hade en aning om vad vi gjorde, trots de påtagliga försäljningssiffrorna. Det stod helt klart att makten ansåg att barn och deras böcker var helt betydelselösa.

”Förklaringen som experter brukar ge till detta är att militärer inte läser – och minst av allt läser högt för sina barn eller barnbarn – och alltså inte hade en aning om vad vi gjorde.”

I varje fall har barnboken i Brasilien blivit myndig, Itjugoett år efter militärkuppen 1985, och vi kan skryta med att vi har mer än ett dussin utomordentliga författare, hundratals underbara böcker och miljontals läsare.

O bichinho da macã (The apple worm) är ur en av Ziraldos egna böcker.

En nästan bakvänd historia

OCH SEDAN GIFTE DE SIG, fick en dotter vacker som en solstråle och levde lyckliga i alla sina dagar...

Det finns många historier som slutar på det sättet. Men vår börjar så. Det vill säga, om man ändå måste börja någonstans, kan det lika gärna vara här. Jag kommer att berätta historien om dottern till de som gifte sig och levde lyckliga i alla sina dagar. Och barnens historia börjar alltid med föräldrarnas. Eller med farfars och farmors, farfars fars och farfars mors, farfars farfars fars och farfars farfars mors – om någon klarar av att uttala eller komma ihåg alla de här människorna.

Det finns några som kommer ihåg. Det är indianerna. I många folkgrupper åtminstone. När mörkret faller och alla samlas kring elden, händer det ofta att byns äldsta berättar historier om förfäderna: om far- och morföräldrarna, om deras föräldrar och om alla dem som kom före i tjugo led. Om alla dem måste varje indian veta åtminstone två saker – var deras navelsträng och var deras kranium ligger begravda. Det vill säga var den lilla bebisen en gång föddes och var den vuxna personen sedan dog.

Så gör indianerna, men i andra delar av världen bryr sig inte männen längre om sådana där saker. De föredrar att känna till förlängningen av fotbollsmatcher, TV-nyheter, länders huvudstäder, bilmärken och andra civiliserade kunskaper. Känner du till dina föräldrars historia? Och dina mor- och farföräldrars? Och deras föräldrars? Jag känner inte heller till mycket, det gör jag inte. Men när jag inte vet, hittar jag på."

Inledningssidorna ur Machados **En nästan bakvänd historia** med illustrationer av Rafael Barajas "el figón", översättning Gunilla Winberg, Forlaget Hjulet, 2002.

Böcker som bits

– censur av barnböcker under diktaturen i Argentina

"Några människor tycker att det är bäst att glömma tråkiga och hemska saker. Andra människor menar att det är bra att minnas; att det finns hemska och tråkiga saker som inte kommer att återupprepas just därför, för att vi kommer ihåg dem, för att vi inte stänger ute dem från vårt minne."

SÅ BÖRJAR EL GOLPE Y LOS CHICOS (Kuppen och barnen) av den argentinska författaren Graciela Montes, en bok som handlar om den senaste diktaturen i Argentina på 70-talet.

I slutet av mars 2006, var det 30 år sedan kuppen och boken fanns med som bilaga till tidningen Pagina 12. Den såldes slut direkt och fick tryckas om. Nu fokuseras på att inte glömma - genom forskning, organisering av arkiv, utställningar, aktiviteter, böcker, artiklar, bokmässor, seminarier osv.

Graciela Montes beskriver situationen för barnböcker och författare under denna tid:

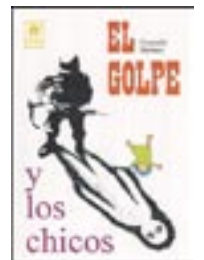

Under andra hälften av 60-talet när det i landet, liksom i hela världen, blåste vindar av protest och engagemang, framstod två författare som särskilt viktiga: Laura Devetach, med en rad berättelser med rötter i den sociala verkligheten, djärva genom sina teman och poetiska i sin flykt, och Elsa Bornemann, som införde en ny sorts förtrolighet med sina läsare. La torre de cubos av Devetach och Un elefante ocupa mucho espacio av

Bornemann, förbjöds senare av militärdiktaturen.

Under diktaturåren (från mitten av 70-talet till sista dagarna 1983) gavs inte många nya barnböcker ut i Argentina. Ett undantag var två samlingar som Boris Spivacow gav ut på förlaget Centro Editor de America Latina, bägge starka och mycket populära: Cuentos de Polidro, som återgav den klassiska barnlitteraturen med hög kvalitet och nyskapande grafik och Cuentos de Chiribitil, en första ansats till en ny barnlitteratur. Flera av oss författare som blev synliga följande decennium, gjorde våra första lärospån i den. Snart där efter tvingade militären dem att bränna större delen av sitt lager.

Ett annat viktigt bidrag utgjorde tidskriften Humi, med en mycket annorlunda layout och grafik än den etablerade, och som också fungerade som tillflykt för de

mest innovativa författarna och illustratörerna.

Förutom detta förekom inte mycket inhemsk utveckling; man köpte i allmänhet rättigheter till barnböcker från USA eller Europa. På den tiden var ”föremålsböckerna”, som producerade i Colombia och såldes av ambulerande försäljare på bussarna, verkligt heta.

Men man fortsatte skriva, men mer ”underjordiskt”. I en bok jag blev klar med snart efteråt, *Otroso*, gräver huvudpersonerna en underjordisk labyrint för att stå emot förtrycket som utövas av Patota: jag tror att vi alla hade en liknande känsla på den tiden. Att fortsätta skriva var en form av motstånd. Jag nämner denna omständighet för att jag tror att det här kulturella motståndet vi delade, framkallade en särskild solidaritet mellan barnboksförfattarna, vilken senare skulle komma att få betydelse.

I själva skrivandet började några gemensamma karaktäristika sätta sig och vi kände också igen våra enskilda röster.

I allmänhet hade vi rötter i litteraturen, det vill säga att vi var läsare, och när vi skrev ville vi skapa litteratur och inte skolbokstexter. Vi lät en annan sorts historier träda in i fantasin. Vi vägrade skriva moraliteter. Vi ville irritera. Vi var inte högtidliga. Vi tillgrip humor. Och vi använde ett annat sorts språk. Ett språk som låg nära, mindre neutralt, mer personligt, mer levande. Eftersom vi var läsare av litteratur, fanns ofta en intertextualitet, en dialog med den argentinska litteraturen och världslitteraturen som föregått oss; denna koppling till vuxenlitteraturen resulterade i något helt nytt.

Detta skrivande som hade börjat ta form i slutet av 70-talet och början av 80-talet, det vill säga i en tid starkt präglad av våld, började blomma upp genom förlagen 1983 i och med demokratins återkomst. Det var då som fenomenet blev synligt.

Spridningen av den nya barnlitteraturen berodde på flera saker:

Dels därför att det, som det påstods, kom fram

flera författare med litterär övertygelse som skrev texter som var meningsfulla för läsarna. Dels också för att vi författare, framför allt av historiska skäl, var solidariska med varandra snarare än konkurrenter.

Dels att det fanns några lokala förlag som satsade starkt på den här nya litteraturen och tog risken att söka vägar utanför bussförsäljarnas stråk..

En annan viktig faktor var att en helt ny social aktör dök upp: litteraturfrämjaren. Bibliotekarier, lärare, föräldrar, bokhandlare - alla goda läsare - som försvarade den nya litteraturen, inte i egenskap av institution utan av eget intresse. De höll sig uppdaterade, rekommenderade eller rekommenderade inte, och de fick en mycket viktig roll i förmedlingen av texterna.

Man måste också nämna ytterligare en bidragande faktor: den nationella Läsplanen, som drogs igång 1985 under Alfonsins regering och som återuppväckte de gamla folkbiblioteken – som haft lång tradition hos oss – och uppmuntrade alla i hela landet att läsa. Den nya barnlitteraturen var effektiv i sammanhanget: den gav känslan av att de här berättelserna, som var enkla men gjorde starkt intryck, en hjälp för att kunna återvända från en mycket dyster plats.

(Texten hämtad ur *Literatura infantil: ración cencura y resistencia*. – Editorial Sudamericana, 2003).

Militärregimen i Argentina förde en mycket medveten kulturpolitik med kontroll, censur och förbud. Särskilt noggrant granskades skolmaterial för att rensa bort sådant som de ansåg ifrågasatte ”heliga” värden som familjen, religion eller fosterlandet. Man lät välutbildade akademiker granska texter, analysera och skriva omdömen. Utifrån dessa rapporter fattades sedan beslut om eventuell censur av Publiceringsstyrelsen, som verkade inom Inrikesministeriet.

Sammanställning, översättning och kommentar av Maria Bergstrand.

Detalj av en illustration av Gustavo Roldán.

Utdrag ur ”Subversion på utbildningsområdet (lärkänna vår fiende)”, Utbildnings- och kulturministeriet, 1977:

3. Förskola och lågstadium

- Subversivt beteende utvecklas genom ideologiskt präglade lärare som uppviglar de små elevernas sinnen och uppmuntrar rebelliska idéer eller uppförande, och förbereder på så vis handlingar som förekommer på högre stadier.
- Man kommunicerar direkt genom informella samtal och genom läsning och samtal kring tendensiösa berättelser som utgivits för detta syfte. I detta avseende har man på senaste tiden sett en märkbar marxistisk offensiv på barnlitteraturområdet

Utdrag ur en manual för upptäckt och beslag av litteratur som bedöms vara ”marxistisk”. Följande uppgifter skulle noteras:

- Textens titel och förlag.
- Inom vilket (skol)ämne den används,
- Utbildningsinstitutionen där den upptäcktes,
- Lärare som använt eller rekommenderat den,
- Om möjligt bifogas ett exemplar av texten, eller i annat fall fotokopior av några sidor, som klart visar dess subversiva karaktär,
- Ungefärligt antal elever som använder den,
- Övriga eventuella aspekter av intresse.

Några länkar:

<http://www.educared.org.ar/imaginaria/17/6/la-torre-de-cubos.htm>

<http://www.educared.org.ar/imaginaria/04/8/montes.htm>

<http://www.educared.org.ar/imaginaria/12/4/destacados.htm>

<http://www.educared.org.ar/imaginaria/17/8/el-golpe.htm>

<http://www.educared.org.ar/imaginaria/03/9/leer.htm>

Den argentinska författaren *Graciela Montes*, som citeras flitigt i artikeln Böcker som bits, har inte funnits tillgänglig på svenska, om man bortser från en intervju och en kort text i *Karavan* 2005:1.

Nu planerar det nystartade barnboksförlaget Trasten att råda bot på detta sorgliga tillstånd. Under slutet av 2006 eller början av 2007 kommer *Otroso*.

Senaste nytt från underjorden, kanske Montes mest kända ungdomsbok. Det spanska originalet utkom 1994.

Så här beskrivs boken i ett presentationsblad från förlaget:

Vad gör man när världen runt omkring börjar bli farlig och man saknar ett ställe där man känner sig trygg? Fem vänner bygger en underjordisk labyrint, en tillflykt undan gängvåld och en plats där de kan vara sig själva. Men en förrädare tar sig in bland dem och snart hotas Otroso – den andra världen.

Trastens första tre böcker är klara och presenteras på bokmässan i Göteborg i september 2006:

En syrsas memoarer av *Tô Hòai* (Vietnam)

Papa Diops taxi av *Crisian Epanya* (Kamerun)

Dominic – den förälskade hästen av *Vytautas Landbergis* (Litauen)/ se utdrag i förra trädgårdshäftet/

Senare under vintern:

Otroso av *Graciela Montes* (Argentina)

En evighet i Tanger av *Faustin Titi* och *Eyoum Nanguè* (Elefenbenskusten).

Illustration av Véronique Tadjó för Afrikagruppernas almanacka 2007

"Nine flickering fireflies..." Illustration av Sonali Biswas, ur boken One lonely unicorn. A counting book by Meenakshi Bharadwaj, Katha, New Delhi, 2004.

BRITT ISAKSSON

Fågel Fenix i Spanien

– om Ana María Matute och eldflugorna

Det har gått sjuttio år sedan spanska inbördeskriget bröt ut, men fortfarande väcker det starka känslor. Under krigsåren 1936-39 och den långa Franco-diktaturen, fram till hans död 1975, snöptes den spanska litteraturen med god hjälp av kyrkan, som återgick till inkquisitionens metoder med bannlysningar och bokbål. Krigets internationella litterära krönikörer som Hemingway, Malreaux, Orwell, Koestler var alla svartlistade.

MORDET PÅ FÖRFATTAREN *Federico Garcia Lorca* 1936 upprörde den litterära omvärlden, men var i Spanien ett förbjudet samtalsämne ända fram till Francos död. Med Lorca försvann också den experimenterande barnteater, de barnsliga bilderna, den naivistiska poesen, den fantasifulla modernismen.

De spanska läsarna, även barnen, fick leva på sina spanska klassikerna från 1500-talets guldålder: *Calderon*, *Lope de Vega* och *Cervantes*. Fast Don Quijote kan läsas på många sätt och har, precis som riktiga sagor, starka undertexter, inte minst i diskussionerna när beskäftiga vänner bränner hans bibliotek.

Eldflugor vid sidan av vägen

Kvar i Spanien fanns så gott som hela tiden författaren *Ana Maria Matute* (f1926 i Barcelona), som började skriva som tonåring och blev publicerade mycket tidigt. I hennes romaner möter man ungdomar, vars barndom sveks och förstördes av inbör-

deskriget, och de har många självbiografiska inslag. *El pequeno teatro* (Den lilla teatern) skrev hon när hon var 17 år. Liksom *Ingmar Bergman* hade hon en egen dockteater som verktyg för sin skaparkraft.

1949 blev Ana Maria Matute finalist i det prestigefyllda Premio Nadal med romanen *Luciernagas* (Eldflugor), men med sin skarpa kritik av kyrka och stat passade den inte Franco-tiden. Hon skrev motvilligt om den av ekonomiska skäl för publicering 1955, med titeln *En esta tierra* (I detta land). På 90-talet återställde hon manuskriptet till sitt ursprungsskick och 1993 uppstod den som fågel Fenix med sin ursprungstitel, samtidigt som hon utplånade Franco-versionen ur verkförteckningar och bibliotek.

Luciernagas är en ungdomsroman om det spanska inbördeskriget 1934-1939, men skulle kunna äga rum i en krigssituation var som helst i världen, Libanon, Palestina, Irak, Sri Lanka, Tjetjenien. Berättelsen är centrerad kring två tonåringar från

olika social bakgrund, som hittar varandra under kriget och upplever en kort, tragisk kärlekshistoria ”som två anonyma små varelser utan värde eller mod, som eldflugor vid sidan av vägen.”

I detta land

Titeln på Franco-utgåvan 1955, *En esta tierra*, anspelar på bittra ord från en av huvudpersonerna, den tjugoföråriga, döende Pablo, som kämpar för sitt lands frihet, men vet att han inte kommer att få uppleva den. Han är fast i det gamla Spanien, ”en esta tierra”. Hur mycket av denna text som var med 1955 har jag inte lyckats få reda på, men säkert var den reducerad eller kanske obefintlig:

– Pablos röst var knappt ett mummel, omöjligt att förstå, meningslöst: ”I detta land underminerat av poliser, med krav, med uppbruten mark, med kalenderbestämda högtider, i detta land sårat av munnar, av läppar som talar om Gud och som rabblar multiplikationstabellen, i detta land med födelsedagsfester, med hundar, med äpplen, med drömmar, med regn, som sväljer pojkar och rapar upp små blå klockor, stenar, taggtråd, vatten, träd; som inte känner någon, som inte har några vänner, som inte hatar, som inte ber om något; i detta land av hunger, av floder, skott och ensamhet; i detta land, damm, tid...”

På slutet av 60-talet höll Ana Maria Matute på att kvävas i detta land, Spanien. Hon hade skilt sig 1963 och tog sig till USA som gästföreläsare och ”author in residence” under flera år, samtidigt som hennes romaner började spridas och översättas internationellt. Den poetiska och dramatiska trilogin *Krämarna/ Los Mercaderos*: (*Tidiga Minnen*, *Soldaterna gråter om natten*, *Fällan*), översattes även till svenska av Åsa Styrman (Bonniers 1964-66). Men först många år efter Francos död orkade Ana Maria Matute börja skriva på riktigt igen.

Artur Lundkvists favorit

Ana Maria Matute var länge *Arthur Lundkvists* Nobelpriskandidat (nominerad samtidigt med den spanske poeten *Vicente Aleixandre*, 1977) men *En esta tierra* finns inte ens på Nobelbiblioteket, däremot hennes övriga, rika produktion för både barn och vuxna. Inklusivt den amerikanska översättningen

av *Luciernagas / Fireflies* (1998). Artur Lundkvist skrev i BLM: ”Ana Maria Matutes främsta tillgångar är hennes ovanliga känslstyrka, hennes mångsidiga och genomlysta erfarenhet, hennes förmåga till identifiering med mycket olika slags människor, hennes förening av ömsinnet och fasthet, av känslighet och kraft, Hon kompromissar aldrig med de psykologiska och konstnärliga sanningsskraven. Skönheten och smärtan möts i hennes livsbilder, där skärpan i uppfattningen samverkar med en lysande sinnlig fyllighet.”

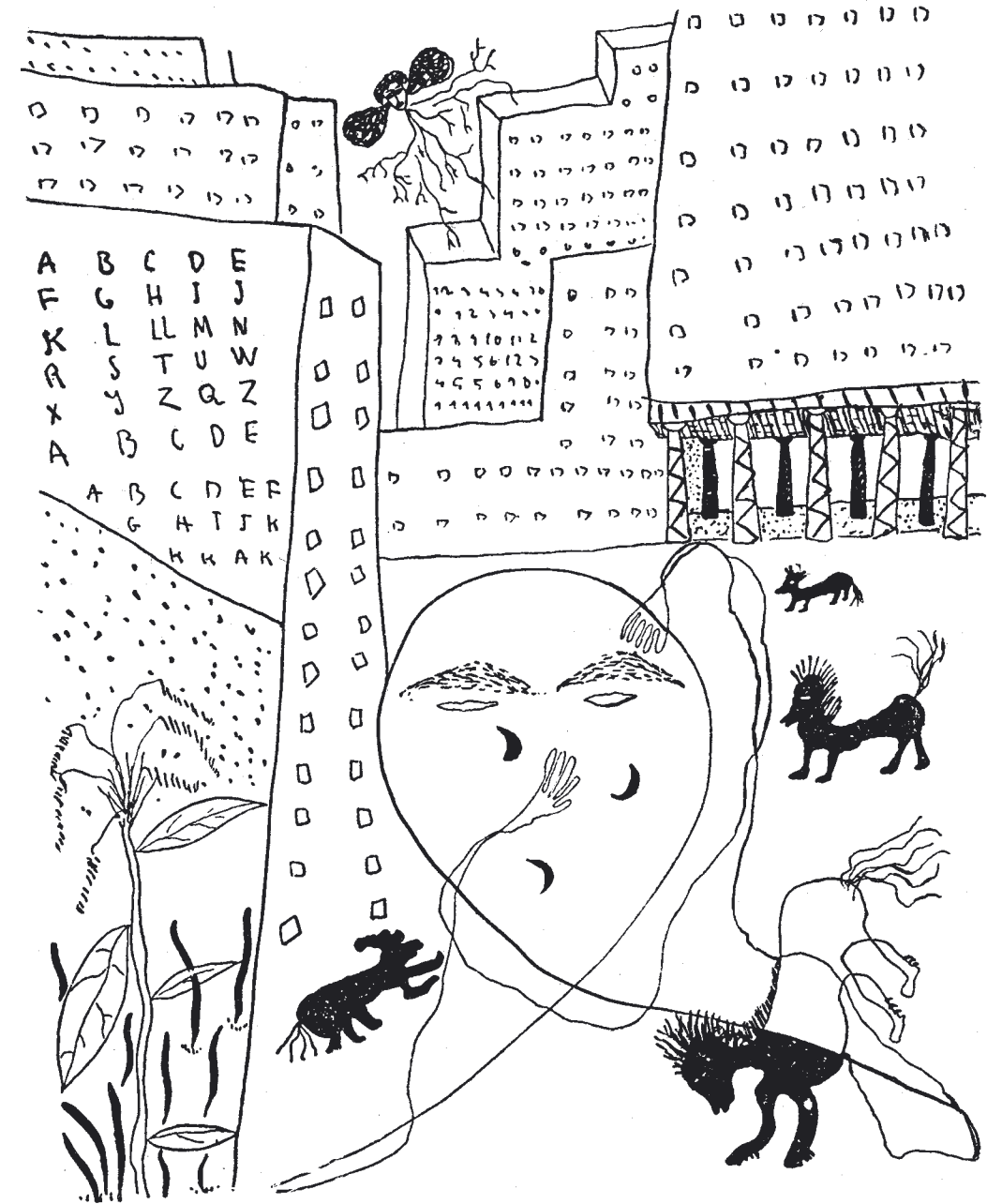
1996 valdes Ana Maria Matute in i Spanska Akademien som enda kvinna, glädjande inte minst för att hon i hela sitt författarskap fört fram kvinnorna. Det har bara funnits fyra kvinnor i Spanska Akademien sedan den grundades 1713. Men sina papper, manuskript och teckningar har Ana Maria Matute inte deponerat i Spanien utan i USA på the Mungar Memorial Library, Boston University.

900 sidor om en bortglömd sagokung

Samma år kom också hennes stora fantasy-roman eller snarare sagoroman *Olvidado Rey Gudú* (*Den bortglömda kung Gudú*), som hon burit med sig och arbetat på under 20 år, tillägnad de tre stora: *H.C.Andersen*, *bröderna Grimm* och *Charles Perrault*. Här finns hela andan från en myllrande europeisk sagovärld från *Kung Artur* och *Gulliver*, med *Lewis* och *Tolkien* inte långt borta. Boken fick ett entusiastiskt mottagande i den spankstalande världen. *Lola Velasco* skrev: ”Det är bara att tacka och ta emot att Ana Maria Matute har vågat sig på att ge sin fantasivärld fria tyglar.. Man kan säga att hon - till slut - har huggit huvudet av draken, och genom detta bidragit till att vi minns det bästa av vår glömda sagoskatt.”

Bokomslag *Olvidado Rey Gudú*, 1996.

"Perspectiva urbana con autorretrato (Stadsperspektiv med självporträtt). Illustration av Federico García Lorca ur boken *Prosa • Poesía • Teatro* utgiven av Editorial Progreso, Moskva 1979. Teckningen gjord till diktsviten "Poeta en Nueva York".

Luciernagas (Eldflugor)

CHANO KOM FRAM till gathörnet precis i tid för att se hur delar av Daniels hus förstördes av en explosion. Plötsligt stoppade tårarna och han sprang iväg igen, full av rädsla.

Sedan återvände han uppskrämd en bit i taget. Vännens vindsvåning var helt urblåst och han antog att alla var döda. Han kände något som liknade tillfredställelse, revansch. Bra, Daniel var död, han var glad att hela familjen försvann med honom och en rysning gav honom gåshud.

Han drog iväg längs gatan och upptäckte Sol och Christian tätt intill varandra. Han stannade framför dem utan att säga något. Tupparnas galande annonserade gryning över trätopparna. Chano betraktade dem utan att dölja det, förvirrat, utan nyfikenhet,

”Sover han?” frågade han och pekade på Christian, som fortfarande satt med ansiktet i händerna. Sol ryckte vagt på axlarna. Den smala gatan med flagande väggar verkade sova mitt i en fuktig tystnad. När man andades kände man havets närhet. Den tunna, klara gryningen väckte former och föremål, den dystra vardagen.

Allt eftersom fylldes allt med ljus, en klarhet utan bestämd färg badade väggarna från den bit himmel som fanns ovanför takens ojämna kon-turer. Röken, dimman, dammet skapade mikrosko-piska universum i den belysta luften. Han skulle aldrig glömma, tänkte han, detta uppvaknande på gatan intill dessa två, som han knappast kände och som plötsligt kändes som gamla vänner. Han tyckte att de alla tre var nakna, utan minnen, för evigt förenade i livet av något fortfarande förvir-rande. Tusentals liknande varelser dök upp framför honom, som i en dröm, sittande på trottoaren, också med händerna om knäna, sovande. Chano

böjde sig över några apelsinskal. Skalen hade mörk-nat och krusade sig i kanterna och Chano tryckte dem förtjust mot näsan. Där fanns en svag doft, ett minne bland många andra, växande träd, fullmåne, vatten. Stora, röda bokstäver fällde tårar av torkad färg på väggarna bakom Chano och det var sorgligt att se människors önskningar som skrikande stavfel på väggarna..

Sol närmade sig pojken

”Du är Chano”, sa hon

Instinktivt drog sig pojken bakåt

”Vad angår det dig?”

”Din vän Eduardo är min bror. Berätta var du såg honom sist, är du snäll!”

”Varför skulle jag det! Vad bryr jag mig om den där!! Nu när Daniel är död, så...”

Sol avbröt honom: ”Du vet, jag hörde det!”

”Vadå! Hur ska jag veta om han kreverade?...

Splitter är otäcka saker!”

Han tittade uppmärksamt, misstänksamt på henne med sina sneda ögon. Han var kanske två eller tre år yngre än hon.

”Jag vill veta om min bror lever!” insisterade hon upprörd.

Chano gav till ett falskt skratt, och då lyfte Christian på huvudet.

”Säg det, ditt svin!” röt han med hes röst, hotfullt. ”Säg var du såg honom sist!”

Chano höjde händerna, plötsligt allvarlig.

”Jag vet inte!... Jag vet inte, det svär jag på...”

Han sneglade misstänksamt på Sol och hans röst mjuknade.

”Jag tror att han kanske klarade sig... Det är bättre att tro att han kom undan... Jag såg honom inte igen, jag såg honom inte på marken! Så han kanske lever...”

Plötsligt glittrade något till i ögonen och han

vände sig till Christian och frågade med låg röst: ”Klarade ni er allihop... ?

”Nej”, sa Christian och tittade i marken. ”Bara jag. Pablo... Pablo och min far dog.”

”Häftigt!”

En smärtsam glädje brast ut i Chanos bröst. Daniel var död, men skiten Pablo var bortröjd!

Han hatade Pablo djupt, precis som Daniel gjorde. Genom Pablos död kändes det som om hans vän hade blivit hämnad.

Christian verkade inte ha hört honom, utan var Cupptagen av några nycklar i handflatan. Nyck-lar som Sol just gett honom.

Ett ögonblick tittade alla tre på varandra under tystnad. Något flög tyst över deras huvuden och de drog sig närmare varandra, bildade en liten cirkel runt hans utsträckta hand.

”Vad är det där?” frågade Chano.

”Nycklarna till Pablos hus.”

För Sol verkade Christians röst likgiltig, som om han talade till någon som inte kunde höra honom.

Chano var överraskad. Så väste han: ”Hör på..., Christian! Lyssna! Daniel och jag hängde ofta runt Pablos hus... Daniel brukade säga: Den där bas-tarden saknar inget där inne. Det skulle inte vara fel att gå in och titta lite! Men Daniel var rädd... Pablo var den enda som Daniel var rädd för, vad jag vet... Hallå! Vi sticker dit! Kom nu, innan någon annan kommer på det och dyker in där och tar med sig alla grejer...”

Christian och Sol verkade inte höra honom. De tittade på varandra på ett konstigt sätt, som Chano inte förstod. ”Dom ser ut som idioter,” tänkte han.

”Följ med mig,” sa Christian till Sol. ”Lämna mig inte nu. Du kan inte lämna mig längre...”

Chano ryckte otåligt på axlarna. Sanningen var. Nåja. Sanningen var att Christian inte var så dum, men han var feg. Daniel hade sagt det.

”Nu sticker vi, Christian!” befälde Chano enträget.

Detta tycktes väcka Christian till liv, bort från det som hänt nyss. Men Christian talade med flickan om obegripliga saker.

”Följ med mig, sa Pablo. Följ lugnt med. Det kommer jag ihåg. Kanske Pablo ville säga det jag

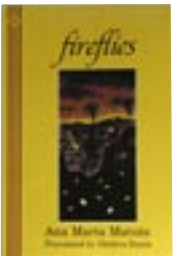
nu känner! Sol, gå inte... Vi har en pakt mellan oss, även om vi inte sagt det, en sorts ed, ... Känner du inte likadant?”

Som i en dröm följde Sol honom, gick långsamt vid hans sida. Det fanns något ödesbestämt i deras steg, tuppen tystnade och en gulaktig vind svepte med sig smutsiga papper, tusen mjuka föremål på marken. En stjärna, mycket blek, blinkade i fjärran. Chano sprang i förväg och skrek: ”Skynda på, idioter, skynda er! Innan någon kommer på det! Snart är det för sent!...”

Men Sol och Christian gick långsamt, under tystnad. Det var något magiskt med gryningen. Sol kände sig försänkt i den sorts sömnighet, som fick henne att återvända till gångna år, till okända minnen. I stället för att följa efter Chano kan man säga att de tillitsfullt gick till en plats som väntade dem i en annorlunda värld, upphängd i ett vacuum. Runt Chanos hals fladdrade en stor röd halsduk, på vilken det bara stod ett enda ord: Frihet. Den verkade flyta i dimman...

Översättning utdraget: Britt Isaksson

Den engelska utgåvan av **Luciernagas (Fireflies)** kom på förlag Peter Lang 1998 i serien Catalan Studies. Boken är fortfarande inte översatt till svenska.

Internationella bibliotekets barnboksvecka

Internationella biblioteket – som har böcker på mer än 125 språk – och som arbetar för att dessa böcker ska nå många – tar nu för tredje året i rad initiativ till internationella barnboksveckan. Syftet med barnboksveckan är trefaldigt: att stimulera barn och ungdomar med annat modersmål än svenska till ökad läsning och eget skrivande; att öka kunskapen bland svenska bibliotekarier och författare om barn- och ungdomslitteratur i de valda länderna; och slutligen att låta de inbjudna författarna träffa sina svenska författarkollegor och lära sig mer om den svenska barn- och ungdomslitteraturen.

I år har vi bjudit sex författare. De är: *Véronique Tadjo* (Elfenbenskusten, Sydafrika), *Igor Petrovich Nosov* (Ryssland) *Taghreed Al-Najjar* (Jordan), *Francisco Hinojosa* (Mexico), *Anna Maria Machado* (Brasilien) och *Jasminka Petrovic* (Serbien).

Målgruppen är barn och ungdomar i svenska skolor som har ett annat modersmål än svenska. Vi strävar efter att få en så bred uppslutning som möjligt och informationsarbete bedrivs på många plan. Under sitt en eller två veckors långa besök i Sverige kommer författarna att träffa barn i modersmålsklasser som har förberett sig genom att läsa valda böcker. Författarna får presentera sig själva och sina böcker, barnen kan ställa frågor och diskutera med författarna. Författarna kommer också att få göra ett antal studiebesök på lämpliga institutioner som t.ex. Svenska barnboksinstitutet, Svenska barnboksakademin, Världsbiblioteket och Författarförbundet samt träffa svenska författarkollegor.

Internationella barnboksveckan är planerad sista veckan november och första veckan i december 2006. Mera information om författarna kommer att finnas i Den hemliga trädgårdens monter på Bok- och biblioteksmässan i Göteborg.

Gizela Sládic
Ansvarig för barn- och ungdomsverksamheten på
Internationella biblioteket
Odengatan 59
113 80 Stockholm
gizela.sladic@kultur.stockholm.se
tel 08 508 31 224

Uluslararası Kütüphane
کتابخانه ی نیونه ته وه یی
Biblioteca Internazionale
Rahvusvahelises raamatukogus
Kansainvälinen kirjasto
La bibliothèque internationale
國際圖書館
The International Library
Kîtbexaneyê Navneteweyî
Международная библиотека
Međunarodna knjižnica
روزنامه‌ها و مجلات
La Biblioteca Internacional
Internationella biblioteket
Maktaba Ya Kimataifa
Biblioteka Międzynarodowa
بین الاقوامی کتب خانہ
Međunarodna biblioteka
Thư viện sách quốc tế
المكتبة الدولية
इंटरनेशनल बिबलियोटेकेट
Biblioteka international
አካህጉራዊ አብያተ ጽሕፈቲ
Rugta kutubta ee caalamiga ah

Internationella
 Biblioteket

Medverkande i Den hemliga trädgården • 3

Ziraldio Alves. Flerfaldigt prisbelönad illustratör, cartoonist och författare från Brasilien. Har gjort samtliga elefanter i detta häfte.

Maria Bergstrand. Bibliotekarie på Världsbiblioteket. Webbansvarig för www.macondo.nu. Svensk biblioteks-förenings specialgrupp för Afrika, Asien och Latinamerika.

Sonali Biswas. Barnboksillustratör från New Delhi, Indien.

Niki Daly. Konstnär och författare. Sydafrikas kanske mest kände barnboksmakare. Ett flertal böcker finns översatta till svenska, alla på Förlaget Hjulet.

Nikolaas De Kat. Pseudonym för en välkänd barnboks-illustratör från Sydafrika. Medverkade bl.a i Mandelas sagobok.

Jeffrey Garrett. Bibliotekarie / dokumentalist vid Northwestern University, USA. Ordförande i IBBYs H C Andersen-jury som vartannat år delar ut sitt prestigefyllda pris. Var 1992-1995 redaktör för IBBYs internationella tidskrift Bookbird.

Sven Hallonsten. Bibliotekarie på Världsbiblioteket. Projektledare för Macondo. Redaktör för Den hemliga trädgårdens skriftserie 1-3, 2004-2006.

Britt Isaksson. Barnkulturskribent, översättare, författare. Har skrivit texterna till barnböckerna i www.macondo.nu Medverkat i nätverket Den hemliga trädgården från starten och är medredaktör för detta häfte.

Kerstin Johansson. Bibliotekarie, Helsingborg. Har skrivit avhandlingen Barnlitteraturen som medel och mål. Zhang Tiany och den kinesiska barnlitteraturens utveckling. Institutionen för östasiatiska språk, Lund 2003.

Kerstin Jonsson. Översättare och skribent. Har i detta häfte översatt Beverley Naidoo's artikel.

Ghassan Kanafani. Framstående palestinsk författare som dödades av en bilbomb 1972. Hans mest kända bok Män i solen kommer i nyutgåva i Macondo Klassiker-serien, hösten 2006.

Federico García Lorca. Poeten, dramatikern, konstnären och sångaren som mördades 1936, var en stor inspirationskälla för den spanska barnlitteraturen. Här som illustratör.

Janne Lundström. Barn- och ungdomsboksförfattare med Afrika som specialitet. Känd för sina samlingar av spindelsagor, främst från Västafrika.

Ana Maria Machado. Författare, Brasilien. Har publicerat mer än hundra böcker för barn och vuxna sen debuten 1969. Fick H C Andersen- priset 2000. Medlem av Brasilianska Akademin (Academia Brasileira da las Letras) Fem av hennes böcker finns på svenska. Gudmor till Nätverket Den hemliga trädgården.

Ana María Matute. Spansk barnlitteraturs främsta namn. Debuterade tidigt men stoppades av Francoregimens censur. Medlem av Spanska Akademin (El Real Academia Española). Ett fåtal av hennes böcker har översatts till svenska, dock inte Luciernagas (Eldflugorna).

Graciela Montes. Barnboksförfattare och litteraturfrämjare från Argentina. Känd för sin kamp mot diktaturen bl.a genom boken El Golpe y los Chicos (Kuppen och barnen). Introduceras på svenska våren 2007 genom nya barnboksörlaget Trasten.

Beverley Naidoo. Barn- och ungdomsboksförfattare, dramatiker, född i Sydafrika numera bosatt i England. Flerfaldigt prisbelönad och välkänd profil i kampen mot apartheid och andra former av förtryck. Hedersdoktor vid University of Southampton. Se vidare www.beverleynaidoo.com

Maria Nikolajeva. Född i Moskva, bosatt i Sverige sen 1981. Professor i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet. Disputerade på en avhandling om fantastiska berättelser för barn. Medlem av juryn för Astrid Lindgren-priset (ALMA).

Kristina Nyström. Grafisk formgivare som designat samtliga tre häften i Den Hemliga trädgårdens skriftserie 2004-2006.

Sophie Peters. Illustratör Sydafrika. Har gjort omslag och träsnitt till Mafia and the aeroplane, en modern sydafrikansk barnboksklassiker, skriven av Max Sed.

Salman Rushdie. Indisk författare, numera bosatt i England. Fick Booker- priset 1981 för Midnattsbarnen. Drabbades av mullornas fatwa 1989 efter att ha publicerat Satansverserna. Skrev Harun och Sagornas Hav som ett kraftfullt försvar för berättandets frihet. Hela hans produktion är översatt till svenska.

Ingvar Rydberg. Översättare och introduktör av arabisk skönlitteratur. Har översatt den palestinske författaren Ghassan Kanafani till svenska.

Max Sed. Pseudonym för den sydafrikanska författaren Maren Bodenstein, som skrivit Mafia and the aeroplane, 1994.

Maurice Sendak. Världskänd amerikansk författare och barnbokskonstnär. Fick Astrid Lindgren-priset (ALMA) 2003.

Gizela Sládic. Ansvarig för barnlitteraturen på Internationella biblioteket, Stockholms stadsbibliotek. Arrangerar internationell barnboksvecka på senhösten sedan tre år tillbaka.

Véronique Tadjo. Internationellt erkänd barnboksförfattare, konstnär och illustratör. Uppväxt i Elfenbenskusten, numera bosatt i Johannesburg, Sydafrika. Nominerad för

ALMA-priset 2007. Kommer till internationella barnboksveckan i Stockholm i november 2006. Har gjort omslagen till alla tre skrifterna i Den hemliga trädgårdens serie och bidragit med ett stort antal andra illustrationer och texter.

Eduard Uspenskij. Klassisk rysk barnboksförfattare. Mest känd för Fjodor på rymmen, 1974 Kom på svenska 1993.

Karin Beate Vold. Barnlitteraturexpert. Chef för Norsk Barnebokinsittutt.

Patricia Wrightson. Australisk barnlitteraturs grand old lady. Har särskilt intresserat sig för urinnevånarnas/ aboriginernas historia och myter. Fick HC Andersen-priset 1986. Flera av hennes böcker finns på svenska, dock inte Shadows of Time.

Den hemliga trädgården

är världslitteraturen för barn, både de böcker som finns översatta till svenska och alla de som väntar på att bli översatta.

är också namnet på ett nätverk som bildats för att lyfta fram barn- och ungdomslitteraturen från Afrika, Asien, Latinamerika, Mellanöstern och östra Europa och skapa opinion för fler översättningar. I nätverket ingår Barnängens världsbibliotek, IBBY Sverige, Internationella biblioteket och Svensk Biblioteksforening.

är också en del av världslitteraturprojektet Macondo (www.macondo.nu) som drivs av Världsbiblioteket i samarbete med bl. a. Bokförlaget Tranan. Här finns en särskild, ständigt uppdaterad avdelning för barn- och ungdomsböcker och en länk till den hemliga trädgården.

är en skriftserie vars tredje del (Det är tur att generaler inte läser barnböcker) ni håller i just nu. Den första (2004) var en kommenterad urvalsförteckning och den andra en idéskrift med underrubriken Stigar och spår. Den första är slut men kan laddas ner från www.macondo.nu. Av den andra finns det fortfarande några hundra kvar, men den kan också laddas ner.

är också en del andra redskap som bokprovning och medverkan vid studiedagar och konferenser runt landet samt den uppmärksammade trädgårdsmontern mitt på Internationella torget (H03:12) på bokmässan i Göteborg i september. Nu för tredje året i rad.

Ett stort tack till skriftens alla författare, skribenter, illustratörer och översättare. Ett särskilt tack till Statens Kulturråd, Stockholms Läns Landsting, Svensk Biblioteksforening och Sida, som genom generösa bidrag gjort utgivningen möjlig.

I den indiska bilderboken The magical web bridge bygger vävarfågeln Baya tillsammans med en spindel och andra fåglar en bro över Det ändlösa havet för att få kontakt med den fantastiska staden som de har hört finns på andra sidan. Illustratör: Sonali Biswas

Illustration: Ziraldo

*”Vad är yttrandefrihet?
Utan friheten att väcka anstöt upphör
den att existera. Utan friheten att utmana
och till och med förlöjliga alla ortodoxier,
inklusive de religiösa, upphör den att existera.
Språket och fantasin kan inte leva i ett fängelse.
Då dör konsten och med den
lite av det som gör oss till människor”*

(Salman Rushdie ur Är ingenting heligt? Bonniers 1990)

